

ERDŐS ZOLTÁN

II. Lajos ikonográfiája a 16. században*

II. Lajos alakja a törökellenes harc szimbólumaként és a Habsburg-ház örökösödésének hivatkozási alapjaként fontos szerepet töltött be a 16. századi politikai gondolkodásban, és az uralkodó – jelentős részben képi eszközökre épülő – reprezentációjában. Bár kitűnő monográfiákban és tanulmánykötetekben számos ábrázolás megjelent már a királyról, egyelőre nem készült el ezek átfogó ikonográfiai elemzése. A dolgozat elsődleges célja ezért, hogy számba vegye a lehető legtöbb,¹ II. Lajosról készült ábrázolást, és feltárja a király alakjához kötődő ikonográfiai hagyományok politikai vonatkozásait. A cél tehát nem elsősorban Lajos arcvonásainak, testalkatának, személyiségjegyeinek minél pontosabb rekonstrukciója.² Több hozadékkal jár annak feltárása, hogy a feltételezhető

valós arcképet hogyan ábrázolták a kortársak, és ehhez képest miként változott az arckép és a jellemvonások megítélése az utókor emlékezetében – továbbá, milyen célokat szolgált mindez az egyes uralkodók, művészek kezében.

Emlékezet, reprezentáció és propaganda számos ponton érintkezik egymással. A meggyőzés éppúgy támaszkodhat az (olykor autonóm, olykor manipulált) közösségi emlékezetre, mint a hatalmi reprezentáció; a közönség véleményének nyers érdekek mentén történő befolyásolása szintén nem áll távol egy politikai eszme megjelenítésétől. Egy-egy kép ráadásul szolgálhatja nemcsak az uralkodó, hanem egy politikai csoport, társadalmi réteg, vagy akár egy család érdekeit is. A képi ábrázolások mindemellett sok esetben csak illusztrációként szolgálnak, információigényt elégítenek ki, máskor pedig – mindenféle hatalmi érdektől távol – egy-egy művész saját erkölcsi ideáljának bemutatásához adnak teret.

Az egyes ábrázolások mögött meghúzódó szándékok fogalmi elhatárolása meghaladja ennek a dolgozatnak a lehetőségeit; a reprezentáció általam használt fogalma elsősorban a funkcióra és a képi megjelenítés stratégiáira támaszkodik. A jól felépített hatalmi reprezentáció többek között a trónigény legitimitását hivatott alátámasztani; ezt vagy az adott uralkodó kedvező tulajdonságainak, trónra való alkalmasságának hangsúlyozásával érheti el, vagy avval, hogy kapcsolatot, jogi vagy eszmei folytonosságot mutat fel egy-egy népszerű, kiemelkedő tettet végrehajtó hivatali előddel. Az alkotók máskor a dinasztia dicsőségét hangsúlyozzák, a legnemesebb ősök nagy számát, előkelő rangját és kiválóságát emelik ki. Végül a reprezentáció szolgálhatja egy politikai program vonzó és meggyőző bemutatását is; ennek hatásos eszköze lehet az adott eszme emblematikus képviselőjének, vagy egy fontos tettének mint példának és hivatkozási alapnak a megjelenítése. II. Lajos alakja a 16. század során mindhárom említett funkcióban feltűnt, és körülötte a különböző érdekek mentén jellemző stratégiákat alkalmazó ábrázolási hagyományok alakultak ki.

* A dolgozat elkészítéséhez nyújtott segítségért ezúton mondok köszönetet Oborni Teréznek (MTA BTK Történettudományi Intézet), Varga Ágotának (Szépművészeti Múzeum), Tóth Csabának (Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára), és Mikó Árpádnak (MTA BTK Művészettörténeti Intézet).

¹ Jelen dolgozat több szempontból sem a teljesség igényével készült. Történeusként a művészettörténet eredményeit csak hasznosítani tudtam, gyarapítani nem. Nem vállalkozhattam többek közt arra, hogy meghatározom egyes művek készítésének időpontját vagy alkotóját, olykor pedig a szakirodalomban található szöveges ismertetésekhez csak bizonytalanul tudtam a megfelelő alkotást társítani. A képanyag és a képek jegyzéke sem végleges, számos további adattal tehető teljesebbé és pontosabbá. Az összegyűjtött ábrázolások szinte kivétel nélkül egészen közismertek, ezért a képek közlése elsősorban csak emlékeztetőül szolgál. A főszövegben zárójelben jelöltem a vonatkozó képek katalógusbeli számát, a képek forrásai a katalógusban szerepelnek. – Sajnos egy katalógusban vagy digitális adatbázisban sem találtam meg azt az ábrázolást, melyet mindössze egyetlen helyen említ meg Urbach Zsuzsa művészettörténész Kurt Löcher publikálatlan előadására hivatkozva. A kép viszont (már szokatlan felirata miatt is: *Lvdovicvs rex Hvngrariae Tvrcis praefectvs*) különösen fontos helyet foglalna el II. Lajos ábrázolásai sorában. *Mary of Hungary. The Queen and Her Court 1521–1531.* (Ed.: Orsolya Réthelyi–Beatrix F. Romhányi–Enikő Spekner–András Végh.) Bp., 2005. (a továbbiakban: *Mary of Hungary* i. m.) 239–240. – Szintén nem tudtam használni *Balthasar Guerinus: Hungariae regum vitae et effigies* című, 1607-ben, Nancyban keletkezett kéziratát, mely 37 magyar király németalföldi minták alapján készült ábrázolását tartalmazza. A kézirat az Osztrák Nemzeti Könyvtárban található, jelzete: Cod. 8679. *Rózsa György: Magyar történetábrázolás a 17. században.* Bp., 1973. 24–25.

² Vö.: *Wolfgang Hilger: Ikonographie Kaiser Ferdinands I. (1503–1564).* Wien, 1969. 126. – Érdemes megjegyezni, hogy az arckép rekonstrukciójához fontos adalékokat szolgáltat a király holttestének megtalálásáról és azonosításáról szóló források elemzése, kritikája. Legújabban ld.: *Botlik Richárd: 1526. október 19. Adalékok Sárffy Ferenc győri várparancsnok jelentéséhez. Századok, 136 (2002) 3. sz. 669–677.* – *Nemes István–Tol-*

vaj Balázs: II. Lajos magyar király (1506–1526) holttestének megtalálása. Az 1926-ban írt igazságügyi orvosszakértői vélemény elemzése és újraértelmezése. Orvosi Hetilap, 155 (2014) 12. sz. 475–480.

1. A király gyermekkora

II. Lajos koraszülött, gyenge csecsemőként látta meg a napvilágot 1506 júliusában, életét csak az udvari orvosok rendkívüli bravúrjainak köszönhetően sikerült megmenteni. A királyfi születése nemcsak a magyar uralkodói ház folytonosságát biztosította, hanem a külpolitikai stabilitás megteremtésével is kecsegtetett. Személyében immár konkrét tartalmat nyert a néhány hónappal korábban megkötött Habsburg–Jagelló családi szerződés, és ez lehetőséget nyújtott a nemzeti királyság megteremtését követelő ellenzék leszerelésére is. Rendkívüli fontossággal bírt tehát, hogy kialakítsák a trónörökös legitimitációját, egyúttal bizonyítsák életképességét és trónra való alkalmasságát.

Lajost kétéves korában, 1508-ban koronázták meg, és ebből az alkalomból a király emlékérmét veretett, melynek előlapján Ulászló portréja, hátlapján pedig a királyfi egész alakos ábrázolása látható. (2.) A veret kiadása újszerű propagandaeszköz bevezetését jelentette, hiszen korábban Magyarországon nem készült még hasonló portréérem.³ A vésnök életerős, kerek arcú kisfiúként, egy számolyon ülve ábrázolja Lajost, akinek alakja mellett két nyitott korona lebeg. Az érem plasztikusan jelenítette meg, hogy a korábbi életveszély (amely az udvar ellenzéke számára politikai aspirációk tárgyaként is felmerült) elmúlt, a királyfi felcseperedve képes lesz betölteni azt az uralkodói szerepet, amelyre hivatott. Az érem hatékony propagandaeszközként több változatban is terjedt: mintájára különböző súlyú arany és ezüst veretek készültek.⁴

Egy évvel korábban, 1507 szeptemberében ugyanevvel a legitimitációs céllal készülhetett – bár természetesen egy igen szűk közönség számára – a gersei Pethő család címerlevele.⁵ A trónon ülő, királyi ornátust és felségjelvényeket viselő II. Ulászló mellett feltűnik gyermekeinek, Annának és Lajosnak az alakja is. (1.) Gersei Pethő János a királyné, majd halála után a gyermekek udvarmestereként szolgált az uralkodót. Ennek elismeréseként Ulászló különös kegyként engedélyezte, hogy címerét a királyi család tagjainak képmásával is bővítse.⁶ A budai műhelyben dolgozó festő az ekkor még mindössze egyéves Lajost életerős kisgyermekként festette meg, fején nyitott koronával, kezében jogarral, valamint a feje fölött lebegő zárt koronával, jelezve, hogy a királyfi a magyar és a cseh trón várományosa.⁷ A művész

³ Heinz Winter: Hunyadi Mátyás és az éremművészet. In: Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490. Kiállítási katalógus (Szerk. Farbak Péter–Spekner Enikő–Szende Katalin–Végh András.) Bp., 2008. 220–221.

⁴ Harsányi Pál: II. Lajos és a mohácsi csata emlékérmek. In: Mohácsi emlékkönyv 1526. (Szerk. Lukinich Imre.) Bp., 1926. 295–296.

⁵ Az oklevél részletes elemzését ld.: Szovák Kornél: Gersei Pethő János címerbővítő armális. *Turul*, 83 (2010) 4. sz. 97–103. – A család későbbi történetére és a címer változataira: Csízi István: A gersei Pethő család címerének változásai az évszázadok folyamán. *Turul*, 85 (2012) 2. sz. 46–55.

⁶ Szabó Károly: A Magyar Történelmi Társulat zemplén-ungi kirándulása 1871-ben: a homonna-sztárai bizottság jelentése. *Századok*, 5 (1871) 10. sz. 679–680. – Fögel József: II. Ulászló udvartartása, 1490–1516. Bp., 1913. 41.

⁷ Szabó K.: i. m. 680. – Ortvyay Tivadar: Mária, II. Lajos magyar király neje (1505–1558). Bp., 1914. (Magyar történelmi életrajzok) 67–68.

1. kép – Gersei Pethő (I.) János címerbővítő oklevele, Buda, 1507. szeptember 22.

2. kép – II. Lajos koronázási emlékérmé, 1508

által alkalmazott valamennyi eszköz a trónörökös legitimitációját hivatott alátámasztani, alárendelve ennek a célnak az ábrázolás hitelességét (igaz, II. Ulászló arcképe sem hiteles: a király a képen borotvált arccal tűnik fel, jóllehet a valóságban felesége halála után mindig szakállat viselt).

Lajos gyermekkorának minden bizonyítással legjelentősebb fordulópontját a Habsburg Máriával való eljegyzés jelentette. Ehhez a diplomáciai szempontból is rendkívüli fontosságú eseményhez kapcsolódik fiatalkori ábrázolásainak nagy része:⁸ a képek többsége Miksa császár propagandájának elemeként készült, mások diplomáciai ajándékként szolgáltak. Az ekkor készült ábrázolások rendre a bécsi udvar megbízásából dolgozó német alkotóktól származnak. A budai udvar ekkor már képtelen lett volna az uralkodói reprezentáció és propaganda hatékony szervezésére; a király szolgálatában jobbra csak egy szűk kör számára dolgozó címerfestők és miniátorok álltak.⁹

A császár megbízásából dolgozó Bernhard Strigel a családi szerződés és a kettős eljegyzés alkalmából három festményt készített Ulászló és Miksa családjáról. Időrendben az elsőt, II. Ulászló fogadalmi képét a császár szánta ajándékkul a magyar királynak közvetlenül a szerződés megkötése előtt.

⁸ Több helyen II. Lajos eljegyzéséhez kapcsolódó ábrázolásként bukkan fel egy valójában V. Lászlót és menyasszonyát ábrázoló festmény. *Nemes I.–Tolvaj B.:* i. m. 476. – *Ortvay T.:* i. m. 37.

⁹ Fögel J.: II. Ulászló i. m. 97–98.

3. kép – Bernhard Strigel: II. Ulászló fogadalmi képe, 1515 előtt

(3.) Strigel ekkor még nem találkozott személyesen a magyar királyi családdal, ez magyarázza Ulászló és Lajos arcvonásainak feltűnő pontatlanságát; az alkotó és a megrendelő közt talán Cuspinianus közvetített. A kép előterében Szent László ajánlja Szűz Mária kegyébe Ulászló királyt, aki mögött szintén térdepelve, imára kulcsolt kézzel tűnik fel Lajos, és mögötte Anna alakja. Bár a Patrona Hungariae toposz mélyen gyökerezett a magyar politikai gondolkodásban és művészetben, a közvetítői szerepben feltűnő Szent László alakja azonban párhuzam nélkül áll.¹⁰ A kép politikai értelemben legfontosabb eleme furcsa módon háttérbe szorul: az uralkodó és gyerkei mögött egy baldachin alatt üres trónszék áll, arra figyelmeztetve, hogy a megkötendő frigy tépje maga a királyság, a magyar állam sorsa.¹¹

Az 1515-ben megkötött szerződés tiszteletére nagyszabású ünnepsorozatokat szerveztek, és ennek emlékére Strigel újabb festmény készítésére kapott megbízást. (4.) Miksa császár családját festette meg, idealizáltan, nyilvánvaló propagandisztikus céllal: a képen szereplő Szép Fülöp ugyanis már

¹⁰ Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541. Schallaburg, 8. Mai–1. November 1982. Katalog. (Schriftleitung: Tibor Klaniczay–Gyöngyi Török–Gottfried Stangler.) Wien, 1982. (a továbbiakban: Matthias Corvinus i. m.) 503–504.

¹¹ Mary of Hungary i. m. 155.

4. kép – Bernhard Strigel: Miksa császár családi képe, 1515–1516

csaknem egy évtizede halott volt, Miksa első felesége, Burgundi Mária, valamint a fiatal Károly és Ferdinánd pedig nem vett részt a bécsi eseményeken. A kép egyértelműen a Habsburg-ház burgundi és magyar–cseh örökségének legitimitását kívánta alátámasztani, hiszen a jogfolytonosságot biztosító őseket és rokonokat szerepeltették rajta.¹² Lajos a kép legfontosabb alakjai közé tartozik: a festmény saját családja köréből kiszakítva, a Habsburg család tagjaként tünteti fel a herceget, legitimálva a családi szerződést és jelezve, hogy a magyar trón immár vitathatatlanul a Habsburgok érdekszférájába tartozik. Az alkotás azonban egy évvel elkészülte után, II. Ulászló halálával elvesztette közvetlen aktualitását, ezért azt

¹² Németh István: Ismerős arcok. A Habsburg uralkodók képmásai. *Lege Artis Medicinae*, 11 (2001) 8–9. [http://www.elitmed.hu/kiadvanyaink/lam_lege_artis_medicin/archivum/225/] (2014.08.23.) 613. – Hilger, W.: i. m. 18. – Ugyanezt a legitimációs stratégiát alkalmazza néhány évvel később a Miksa császár diadalkapuját ábrázoló metszetsorozatnak a császár rokonságát ábrázoló részlete is, melyen szintén felbukkan II. Ulászló és II. Lajos alakja. (7.) – Bárány Attila ír le egy 1516-ra datált falikárpitot, melyen hasonló kompozíció tagjaként látható egy fiatal herceg hermelinpalásttal és az Aranygyapjas Rend jelvényével; a szerző feltevése szerint a herceg Lajossal azonosítható. Erre utal, hogy alakját jegyese, Mária közelében helyezte el az alkotó. *Bárány Attila*: Adalékok Mohács emlékezetéhez a Habsburgok államaiban: II. Lajos ábrázolásai a brüsszeli katedrálisban. In: *A magyar emlékezhelyek kutatásának elméleti és módszertani alapjai. Mohács példája.* (Szerk. S. Varga Pál–Száz Orsolya–Takács Miklós.) Debrecen, 2013. 371. – Miksa császár genealógiájának és rokonságának ábrázolásaira ld. még: *Silver, Larry*: Marketing Maximilian. The Visual Ideology of a Holy Roman Emperor. Princeton–Oxford, 2008. 41–76.

5. kép – Bernhard Strigel: II. Lajos gyermekkori portréja, 1515–1516

Cuspinianusnak ajándékozták, aki átfestette az alkotást. Bár az uralkodói reprezentációban többé semmilyen szerepet sem töltött be, családi emlékként megbecsülték a festményt, és a 16. század során számos másolatot készítettek róla.¹³

A harmadik Strigel-féle kép, Lajos portréja kevéssel az eljegyzést követően készült el. (5.) A festmény egyáltalán nem tartalmaz szimbolikus politikai utalásokat, mindössze egy érdekes hangulati váltás figyelhető meg rajta. Míg Miksa családi képén egy bágyadt gyermek tűnik fel, itt a herceg tekintete sokkal inkább magabiztosságot, nyugalmat és királyi fenségességet sugároz.

Bernhard Strigel munkái mellett további két mű örökíti meg a családi szerződést és az eljegyzést,¹⁴ a Miksa politikai hitvallását és programját megjelenítő, monumentális alkotások elemeiként. A Miksa császár fiktív diadalkapuját ábrázoló, 1517–1518-ban készült hatalmas metszetsorozaton a császár életének legjelentősebb eredményei között tűnik

¹³ W. Hilger: i. m. 19.

¹⁴ Csak egy 17. századi másolatban maradt fenn ezek mellett a Sigmund von Dietrichstein herceg lakodalmát ábrázoló kép. (9.) Az esküvőre és a lakodalmra a bécsi királytalálkozó alkalmával került sor, és a találkozó valamennyi prominens résztvevője, így a magyar urak is megjelentek rajta. Az ekkor a valóságban csak kilencéves Lajos szelíd tekintetű, hosszú hajú, pelyhesedő állú ifjúként tűnik fel, méltóságát mindössze az Aranygyapjas Rend jelvénye jelzi. Mary of Hungary i. m. 159–160.

6. kép – Albrecht Dürer–Hans Springinklee: Kettős házasság Bécsben. Részlet a Miksa császár diadalkapuját ábrázoló metszetsorozatról, 1517–1518

fel a bécsi kettős eljegyzés.¹⁵ (6.) Az Albrecht Dürer és Hans Springinklee által készített alkotás elsősorban az esemény ünnepélyességét emeli ki, és a metszet felett olvasható verszetet is mindazt a jót élte, amelyet a Habsburg–Jagelló családi szerződés a kereszténység számára hoz majd. A több száz példányban sokszorosított metszet a császári udvarral összekötésben álló diplomatákhoz, bankárokhoz, tanácsadókhoz és más hatalmasságokhoz került, az ő szemükben erősítette a Habsburg-ház és személyesen Miksa legitimációját;¹⁶ ennek

¹⁵ A Diadalkapun ábrázolt események sorrendjére, ikonográfiai programjára és a Lajost ábrázoló metszetre: Silver, L.: i. m. 9–14.; 201–202.

¹⁶ Bodnár Szilvia: I. Miksa császár megdicsőülése: Diadalmenet, Diadalkocsi és Diadalkapu = Die Verklärung Kaiser Maximilians I.: Der Triumphzug, der Triumphwagen und die Ehrenforte. In: Dürer és kortársai. Művészóriások óriásmetszetei. I. Miksa császár diadala = Dürer und seine Zeitgenossen. Riesenholzschnitte hervorragender Künstler. Der Triumph Kaiser Maximilians I. (A kiállítást rend. és a katalógust szerk. Bodnár Szilvia.) Bp., 2005. 34.

7. kép – Albrecht Dürer–Hans Springinklee: Miksa császár rokonsága. Részlet a Miksa császár diadalkapuját ábrázoló metszetsorozatról, 1517–1518

elemeként több alkalommal is felbukkan a magyarok elleni háborúkra és a Magyarország feletti uralomra való utalás.¹⁷

Részben a diadalkapun megjelenített program elemeit ismétli meg és egészíti ki a császár innsbrucki kenotáfiumának együttese. A síremlék terveinek elkészítésére Kölderer, Amberger és Dürer kapott megbízást. Jóllehet a munka már 1514–15-ben megindult, a korábbi vázlatok alapján csak az 1560-as években fejezték be a teljes faragvány- és szoboregyüttest: a császár elődeit, rokonait és példaképeit, a Habsburg-ház védőszentjeit, a négy kardinális erényt és Miksa térdeplő alakját ábrázoló szobrokat. Magán a szarkofágon 24 reliefet helyeztek el, melyek a császár legjelentősebb politikai és katonai sikereit jelenítik meg. A Lajos és Mária eljegyzését ábrázoló faragvány (8.) egy pompás csarnokban összegyűlt tömeget mutat. A tér középpontjában látható Miksa császár, amint Ferdinánd képviselőjében eljegyzik Anna hercegnőt, mellettük pedig Lajos és Mária tűnik fel. Az ünnepélyességet fokozza számos előkelőség, köztük az előtérben Bakócz Tamás bíboros és a gurki érsek jelenléte.¹⁸

¹⁷ Bodnár Sz.: i. m. 22–23.; 28.

¹⁸ Silver, L.: i. m. 14–16.

8. kép – Alexander Colin: Kettős eljegyzés a Habsburg és a Jagelló család között. Relief Miksa császár síremlékén, 1561–1566

9. kép – Ismeretlen festő: Dietrichstein herceg lakodalma 1515-ben (17. századi másolat)

2. II. Lajos uralkodása alatt készült ábrázolások

2.1 A gyermek Lajos ábrázolásai 1516 előtt szinte kizárólag a császári udvar reprezentációs igényeinek rendelődtek alá. Trónra lépése után természetesen kísérletet tett arra, hogy kialakítsa saját uralkodói reprezentációját, azonban a német hatástól (és a birodalmi propagandagépezettől) nem tudott függetlenedni. Bár a budai udvarban több neves itáliai művész is dolgozott, ezek csak címerfestményeket, és mitológiai témájú miniatúrákat készítettek, míg a királyi pár portréit a német Hans Krell festette.¹⁹

Krell Brandenburgi Györggyel érkezett Budára, és 1522-től dolgozott udvari festőként. Szinte mindig a király és a királyné környezetében tartózkodott, elkísérte őket

¹⁹ Fögel József: II. Lajos udvartartása, 1516–1526. Bp., 1917. 84–85. – Árpád Mikó: Italienische Künstler in Ofen / Buda zur Zeit der Jagiellonen. In: Maria von Ungarn (1505–1558). Eine Renaissancefürstin. (Hg.: Martina Fuchs–Orsolya Réthelyi.) Münster, 2007. (Geschichte in der Epoche Karls V. [Bd. 8.]) (a továbbiakban: Maria von Ungarn i. m.) 347–362., 347–355.

10. kép – Hans Krell: II. Lajos király arcképe, 1522–1526 között

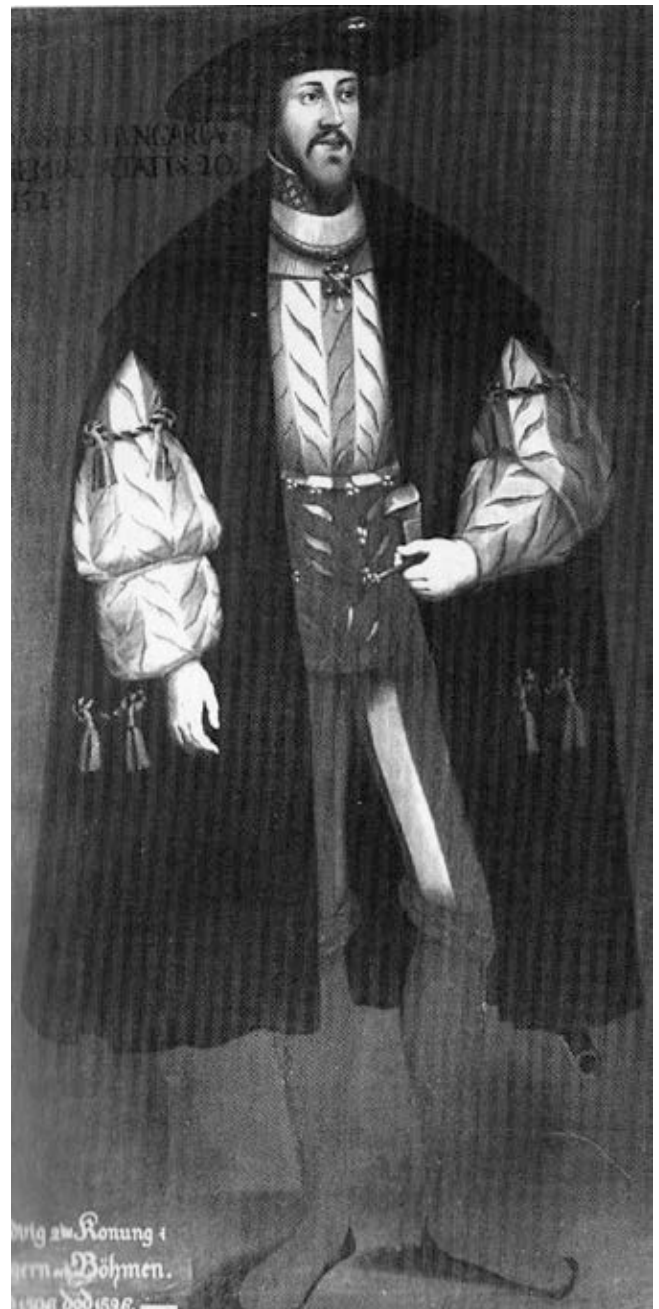

11. kép – Hans Krell: II. Lajos király arcképe, 1524

Pozsonyba és prágai útjukra is. 1522–23 folyamán öt portrét készített a királyi párról, amelyek eljutottak Európa több uralkodói és főúri udvarába, többek között Zsigmond lengyel királyhoz és Margithoz, Németalföld kormányzójához;²⁰ valószínűleg ezek egyike maradt fenn másolatban 1526-os évszámmal.²¹ (10.) Minden bizonnyal ezek szolgáltak mintaként az 1524-ben készült arcképhez is: a beállítás azonos, de az alkotó némileg megváltoztatta, egyszerűsítette Lajos ruháját (pl. elvette a baret gyöngyös és drágaköves díszítését), és erősebb szakállal, érettebb, komolyabb arckifejezéssel ábrázolta a királyt.²² (11.)

Krell 1526-ban egész alakos festményeket készített a királyi párról; a Máriáról készített mű elveszett, és a Lajost ábrázoló kép is csak két másolatban maradt meg.²³ (12.) Az alkotó itt – a korábbi képeken megfigyelhető, szinte dokumentarista pontossággal felhagyva – igyekezett a király arcvonásait még komolyabb, még érettebb színben feltüntetni. Tekintete mármár kemény, valamint a korábbiaknál dúsabb és hosszabb szakállja is a ténylegesnél jóval idősebbnek láttatja.

Hans Krell munkái a király trónra való alkalmasságát hangsúlyozzák. Azokat az uralkodói erényeket emelik ki, amelyeket az udvar politikai törekvéseivel szemben állók rendre kétségbe vontak. A könnyelmű, erkölcstelen életvitel toposzával szemben egy méltóságteljes és visszafogott megjelenésű alak tekint a szemlélőre, a fiatalság és tapasztalatlanság vádjával szemben pedig egy ifjú éveinek végén járó, higgadt és megfontolt uralkodót jelenítenek meg az ábrázolások. Az alkotások tehát jól kitapintható szándékokkal, kifejezetten

12. kép – Hans Krell: II. Lajos király arcképe, 1524

propagandisztikus céllal készültek. Ezt látszik alátámasztani, hogy a képek több változatban, olykor egyszerűsítve, könnyebben másolható változatban is elkészültek, és eredetiben vagy másolatban számos európai hatalmassághoz és magyar főúrhoz eljutottak, óriási hatást gyakorolva II. Lajos későbbi ábrázolásaira is. Feltűnő, hogy Krell egyetlen alkalommal sem szerepeltette a magyar uralkodói felségjelvényeket, így egyedül az Aranygyapjas Rend jelvénye jelezte Lajos királyi

²⁰ Kurt Löcher: Hans Krell, Court Painter to King Louis II of Hungary and his Consort, Mary of Hungary. In: *Mary of Hungary* i. m. 70–71.

²¹ K. Löcher: Hans Krell i. m. 72.

²² Talán ezt a művet írja le Deák Farkas és Ortway Tivadar ismeretlen festő alkotásaként. *Deák Farkas: Magyar emlékek Brüsszelben. Századok*, 6 (1872) 10. sz. 723. – *Ortway T.*: i. m. 69. – A mű elkészítését 1522–1523 körüli évekre datálja, és Barend van Orley iskolájához tartozó művésznek tulajdonítja: *Kenczler Hugó, Dr.: II. Lajos király arcképe a brüsseli képtárban. Archeológiai Értesítő*, 30 (1910) 1. sz. 9–14.

²³ K. Löcher: Hans Krell i. m. 74.

méltóságát – és egyúttal a Habsburgokhoz fűződő szoros kapcsolatát.²⁴

2.2 Hasonlóan erőteljes német hatás alatt állt az éremművészet; II. Lajosról összesen hét portréérem, illetve emlékpénz készült az 1520 és 1525 közötti években.²⁵ Kettő közülük az első-magyarországi bányákat és a körmöci pénzverést irányító kamaragróf, Bernhard von Beheim nevéhez fűződik. Beheim művészi hírnevét 1509-ben alapozta meg, Miksa császár nagy tallérjának megalkotásával.²⁶ Nem véletlen, hogy a II. Lajos számára 1525-ben készített éremkép ugyanezt a felfogást tükrözi: az érem előlapján a lovon ülő, díszes páncélt és koronát viselő király, hátlapján pedig nyolckarjós keretben a királyi pár családi és országcímerei láthatók. (13.) Hasonló beállítást

13. kép – Bernhard von Beheim: II. Lajos lovas éremképe, 1525

14. kép – II. Lajos lovas éremképe, 1525

15. kép – Bernhard von Beheim: II. Lajos babérkoszorús éremképe, 1525

16. kép – II. Lajos koronás éremképe, 1525

használ egy másik, ismeretlen művésztől származó, de szintén 1525-ös dátumot viselő emlékpénz is. Az érem talán Jajca ez évi felmentésének emlékére készült.²⁷ (14.)

A másik Beheim-féle érem előlapján a király portróját helyezte el a vésnök; Lajos itt a Krell képein megszokott németes ízlésű ruhában, irreálisan dús szakállal és fején babérkoszorúval tűnik fel. (15.) Beheim mindkét érmének hátlapján Lajos és Mária címerei, valamint az L és M monogram, körülöttük elhelyezve pedig a király országainak címei láthatóak. Szintén 1525-ben Körmöcbányán készült az az ismeretlen mester által tervezett érem, amelynek előlapja a Beheim-féle veretekhez hasonlóan erős szakállal és németes ruhában, ám a fején immár koronával ábrázolja Lajost. (16.)

Egy 1525-ben készült egyoldalas bronz emlékérmé egészen új beállításban jeleníti meg a királyt. (17.) Fején itt is a drágakövekkel díszített, lapos fejfedő, testén a (már Krell képeiről is ismert) fodros hímzett ing és hermelinprémes köpeny látható, nyakában pedig az Aranygyapjas Rend jelvénye lóg. Lajos arca azonban minden eddigőtől eltérően – részben az igen dús és hosszú szakállá, részben pedig nyugodt, sőt már-már mosolygó arckifejezése révén – inkább emlékeztet egy sokat tapasztalt, mégis életvidám és jovialis öreg királyra, mint az ekkor mindössze 19 éves uralkodóra. Az érem egy sorozat részeként készült, melynek további

²⁴ Lajos király rendi tagságának jelentősége a Habsburgok propagandája szempontjából: *Bárány A.*: i. m. 379.

²⁵ Nem egyértelmű, hogy vajon II. Lajos, vagy Berendi Dávid nagybányai kamaraispán portróját látjuk-e egy 1525-ben készült ezüst érmén. Az ábrázolt személy antikizáló ornátusban, tógában és fején gyöngykoszorúval tűnik fel. Egy régebbi tanulmány a portrét Berendi arcképének tartja: *Horváth Henrik*: Gótikus bronzmózsár a Halászbástyai Köemléktárban. *Tanulmányok Budapest múltjából*, 6 (1938) 107. – Több kutató ugyanakkor II. Lajos portróját látja az ábrázolásban: *Harsányi P.*: i. m. 300. – *Schönvisner István*: *Catalogus numorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchényiani*, Pars III. Pest, 1807. 109. – Szintén II. Lajos fiktív arcképének tekinti az ábrázolást: *Márton Gyöngyössy–Heinz Winter*: *Münzen und Medaillen des ungarischen Mittelalters 1000–1526*. Wien, 2007. (Sammlungskataloge des Kunsthistorischen Museums 4.) No.1779.

²⁶ *Harsányi P.*: i. m. 298. – Bernhard von Beheim kamaragrófságára: *Márton Gyöngyössy*: *Königin Maria und die Kremnitzer Münzprägung*. In: *Maria von Ungarn i. m. 162–163.* – Miksa 1509-es tallérját közli: *Mary of Hungary i. m. 166–167*; 226.

²⁷ *Schönvisner I.*: i. m. Pars III. 108–109. – Schönvisner elgondolását erőltetett feltételezésnek tartja és elveti: *Harsányi P.*: i. m. 299–300.

17. kép – II. Lajos emlékérmé, 1525

18. kép – A Bicskey család címereslevele, Buda, 1520. július 13.

darabjai Habsburg Albertet, III. Frigyes császárt és II. Ulászlót ábrázolják.²⁸

²⁸ M. Gyöngyössy–H. Winter: i. m. No. 1780. – Harsányi Pál szerint az érem a 16. század második negyedében készült, kivitelezése német és itáliai hatásokot tükröz. Harsányi P.: i. m. 301.

19. kép – II. Lajos és nővére, Anna a Jagelló-családfán, 1521

2.3 Feltűnő, hogy II. Lajost viszonylag ritkán (az ábrázolások kevesebb mint felén), és nem is feltétlenül a propagandacélokra alkalmas médiumokon jelenítették meg királyi ornatusban, felségjelvényekkel. A Bicskey család 1520 júliusában készült címereslevelén a vadászaton részt vevő uralkodó tűnik fel, fején koronával, kezében joggal. (18.) Szintén királyi jelvényekkel ábrázolja Lajost Jodocus Ludovicus Decius az 1521-ben készített Jagelló-családfán. (19.) A znaymi városi jog 1523-ban készült kódexében Lajost cseh királyként, trónszéken ülve, fején koronával, egyik kezében karddal, a másik kezében a jogkönyvvel ábrázolta az illusztrátor. A kép keretén Lajos országainak címerei láthatóak, és a trónszék mellett is egy-egy páncélos herold tartja Csehország és a Jagelló család címerét. (20.)

20. kép – II. Lajos alakja a znaymi városi jogi kódexben, 1523

21. kép – Hans Burgkmair: II. Lajos magyar ruhában

Ebben az összefüggésben külön érdekességet jelent Hans Burgkmair munkája. (21.) Az augsburgi származású Burgkmair hosszú ideig állt Miksa császár szolgálatában: dolgozott a császár diadalmenetét megörökítő hatalmas metszetsorozaton, a *Weißkunig* illusztrációin, sőt 92 metszeten megörökítette Miksa genealógiáját is.²⁹ Különös módon éppen a császár

²⁹ Pia F. Cuneo: *Art and Politics in Early Modern Germany. Jörg Breu the Elder and the Fashioning of Political Identity, ca. 1475–1536*. Leiden–Bos-

22. kép – II. Lajos és Mária királyné, 1523

szolgálatában álló művész volt az, aki (jóllehet egészen stílzált arcvonásokkal) teljes királyi ornátusban ábrázolta Lajost: az uralkodó trónon ül, fején korona, jobbában jogar, baljában kardmarkolat látható, a trónszék előtt pedig országainak egyesített címerét helyezte el az alkotó. Különös jelentőséget ad a munkának, hogy Lajos egyedülálló módon magyaros ruhában tűnik fel. Burgkmair – ellentétben az előbbi alkotásokkal – propagandacélokra is kitűnően alkalmas médiumot választott: metszete már egykorú másolatokban, színezett példányokban is széles körben terjedt.³⁰

3.1 Emlékezet és propaganda – II. Lajos ábrázolásai 1526 után

II. Lajos halálát követően a Habsburg-ház egyes ágai azonnal megkezdték örökségének kisajátítását, alakjának sokrétű felhasználását saját uralkodói reprezentációjuk elemeként. Lajos személyének a kettős királyválasztás korában különös jelentőséget adott, hogy Ferdinánd rokonaként ő biztosította a hivatkozási alapot a Habsburg-ház magyarországi örökösödéséhez.

ton-Köln, 1998. (Studies in medieval and reformation thought) 99–100.; 109.

³⁰ Ortway T.: i. m. 71.

A kereszténység védelmében elesett uralkodó alakja ugyanakkor a törökellenes propaganda számára is komoly lehetőségeket jelentett, ami annál is inkább nagy jelentőséggel bírt, mivel a Habsburgok magyarországi uralmát a magyar elit egy része éppen a török elleni hathatós segítség reményében volt hajlandó elismerni. Lajos király örökségének kisajátítása tehát ezen a két nyomon indult el: egyrészt minden korábbinál erőteljesebben igyekeztek nyilvánvalóvá tenni a Habsburgokhoz való kötődését, másrészt kiemelt szerepet szántak neki a Habsburgok saját törökverő imázsának kialakításában. A sokirányú és széleskörű propaganda elemeiként felhasználták a különböző ceremóniákban, a nyomtatott újsághírekben, és ezekkel összefüggően a képi ábrázolásokban rejlő lehetőségeket.³¹

II. Lajost már nem sokkal a mohácsi csata után erősen „habsburgizált” vonásokkal kezdték ábrázolni: kétfelé választott dús szakállal, és enyhén nyitott ajakkal tűnik fel például egy ismeretlen mester által készített medallionon.³² (23.) Szintén Ferdinánd vonásaihoz hasonlítva, jellegzetes Habsburgjegyekkel számos metszet készült még az 1526 utáni években-

23. kép – II. Lajos és Mária királyné, 1526 után

24. kép – Michael Hohenauer: A Mohácsnál elesett II. Lajos és Stephan Schlick emlékérmé, 1526 után

³¹ Bárány A.: i. m. 368–369. – Bleyer Jakob: A magyar vonatkozású német történelmi népelemek 1551-ig. *Egyetemes Philologiai Közlöny*, 21 (1897) 345–347; 417–425. – Pukánszky Béla: Mohács és az egykorú német közvélemény. In: Mohácsi emlékkönyv 1526. (Szerk. Lukinich Imre.) Bp., 1926. 286. – Imre Mihály: Magyarország panaszja. A Querela Hungariae toposz a XVI–XVII. század irodalmában. Debrecen, 1995. 21–27; 71; 113–114.

³² Az alkotó nem látta személyesen a magyar királyi párt, ezért minták alapján dolgozott; Mária portréját Erhard Schön, Lajos portréját pedig talán Augustin Hirschvogel metszete alapján készítette el. *Mary of Hungary* i. m. 219. – Az arcképek hasonlósága alapján úgy tűnik, hogy ezt a metszetet használta fel Michael Hohenauer és Hans Daucher, szintén egy-egy 1526 után készült emlékérmé készítője is. (24–24a.)

24a. kép – Hans Daucher: II. Lajos egyoldalas emlékérmé

25. kép – II. Lajos és Mária, I. Ferdinánd és Anna

25a. kép – II. Lajos és Mária királyné kettős éremképe, 1533

évtizedekben: Lajos ezeken a képeken enyhén hajlott háttal, petyhüdt alsó ajakkal és ritkás szakállzattal jelenik meg. (26., 27.) Különösen érdekes ebből a szempontból egy 16. század végén, Tobias Wolf által készített emlékérem, mely II. Lajos ábrázolásához teljes egészében Ferdinánd vonásait veszi kölcsön, Tiziano híres, 1548-ban készült művéről. (28.) Az arckép beállítását a vésnök némileg megváltoztatta, de a hosszú szakáll, a homloknál egyenesen levágott haj, és végül a páncél formája és díszítése egyértelművé teszi, hogy a képen Lajos király színe alatt voltaképp Ferdinándot látjuk.

26. kép – II. Lajos arcképe, 1526

27. kép – Augustin Hirschvogel: II. Lajos arcképe

Szintén Ferdinándhoz köthető, mégis egy egészen más ábrázolási hagyományhoz kapcsolódik az a faragott ostábla, melyet Hans Kels készített 1537-ben. (29.) A munka megjeleníti Ferdinánd dinasztikus és birodalmi politikájának egész eszmeiségét. Középpont mag a király látható lovon, testét páncél fedi. Mellette két oldalon Ferdinánd és Anna királyné monogramját helyezte el az alkotó, a medalion alatt

27a. kép – Augustin Hirschvogel: Hét uralkodó arcképe, 1549

28. kép – Tobias Wolf: II. Lajos emlékére, Drezda, 16. század vége

29. kép – Id. Hans Kels: Ostábla, 1537

pedig Ferdinánd reprezentációjának hangsúlyos eleme, az Aranygyapjas Rend jelvénye függ. A medalion felett kétoldalt a király felmenőit, Katolikus Ferdinándot és Kopasz Károlyt ábrázolták, alatta pedig apósát, Jagelló Ulászlót és sógorát, II.

Lajost láthatjuk – azt a két személyt, akikre a Habsburg-ház keleti örökösödési politikáját építette. A kompozíció kerekén szépen kidolgozott ornamentika, címeralakok, és négy ókori világbirodalom alapítói láthatóak. II. Lajos portréjának megformálásához az alkotó minden bizonnyal az 1525-ben készült egyoldalú emlékérmét használta mintaként.

A mohácsi csatát követően több emlékérem és medalion készült a török elleni harcban hősi halált halt király emlékére. Ezek közös motívuma, hogy Lajost – a már az életében megindult tendenciát folytatva – a ténylegesnél jóval idősebbnek és tapasztaltabbnak ábrázolták. Az ekkor készült munkák prototípusát Hans Daucher készítette el 1530 körül: két egyoldalú medaliont faragott alabástromból, melyek a királyi párt ábrázolják. (30.) Lajos a megszokott viseletében tűnik fel, arca azonban még az 1525-ös emlékérmén láthatónál is

30. kép – Hans Daucher: II. Lajos és Mária királyné, 1530 körül

31. kép – Fueszl Kristóf: A mohácsi csata emlékére, 1530 után

31a. kép – Philip Heinrich Müller:
A mohácsi csata emlékérmének restitúciója, 1687

32a. kép – Hieronymus Magdeburger (?): II. Lajos emlékérmé, 1532 után

32b. kép – Hieronymus Magdeburger (?): II. Lajos emlékérmé, 1532

robosztusabb, szakálla dús és nyírott, tekintete kemény, szigorú. A medalionpár valószínűleg egy emlékérmé mintájaként készült, egy nagyobb sorozat részeként, melyben helyet kapott többek között I. Ferdinánd, a Bécs 1529-es védelmét irányító Salm gróf, I. Ferenc francia és VIII. Henrik angol király is.³³

Talán ezt a medalliont használta a Körmöcbányán vésnöként dolgozó Fueszl Kristóf az elesett Lajos, valamint Mária arcképének megformálásához a mohácsi csata emlékérmén. (31.) Az érem előlapján a királyi pár mellképe, hátlapján pedig rendkívül igényesen és kifejezően megformált csatajelenet látható: a török sereg körbefogja a magyarokat, akiknek élén lehúzott sisakrostéllyal Lajos áll. A jelenet alatt olvasható felirat a tragikus kimenetelű ütközetre emlékeztet: „Lajos, Magyarország és Csehország királya, húsz éves korában, a törökök ellen kevés övéivel Mohácsnál csatát vívván, elesett 1526-ban.”³⁴

Hasonlóan a török ellen vívott csatára kívánt emlékeztetni 1532 körül a Hieronymus Magdeburger által (több változatban) készített ezüst érme is. (32.) Ennek egyik érdekessége, hogy Lajos „öregítéséhez” itt már nemcsak képi, hanem szövegszerű eszközöket is segítségül hívtak: a mellkép mellett olvasható felirat szerint a király hősi halálára 30 éves korában

³³ *Héri Vera*: II. Lajos magyar király és Mária királyné medallion-arképei. *Művészettörténeti Értesítő*, 31 (1982) 3. sz. 222.

³⁴ *Galavics Géza*: Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet. Bp., 1986. 13–14.

33. kép – Német mester: II. Lajos király babérkoszorús mellképe, 16. század

került sor. Az érem másik sajátossága, hogy hátlapján a vésnök Mária arcképét helyezte el, a körirat pedig a királyné örök hitvesi hűségét hirdeti: „Amit Isten egybekötött, ember szét ne válassza.”³⁵

3.2 Mária királyné környezetében ugyanekkor egy egészen más irányú, és sokkal egységesebb ábrázolási hagyomány alakult ki. 1524-ben Margit németalföldi kormányzó birtokába került egy festmény (valószínűleg Hans Krell egyik alkotása) Lajosról, amely a még életben lévő modelltől készült. Valószínűleg ez a kép szolgált mintaként azoknak az ábrázolásoknak, melyeket Mária németalföldi kormányzósága alatt készíttetett.³⁶ Az özvegy királyné kettős céllal rendelte meg a képeket elesett férjéről. Mindenekelőtt arra törekedett, hogy fenntartsa a folytonosságot a magyarországi és a németalföldi udvara között, ápolja a Magyarország királynéja címhez kapcsolódó imázst, amely jóval magasabb rangot jelentett a kormányzói pozícióhoz képest.³⁷ Az alkotások emellett tisztázták is Lajost a felelőtlenség és erkölcstelen életmód igen elterjedt vádjai alól: képi és szöveges eszközökkel egyaránt uralkodói erényeit, mély vallásosságát, hősiességét és a kereszténység érdekében való önfeláldozását emelték ki.³⁸

³⁵ Az özvegy királyné hűségét demonstráló és a Magyarország királynéja címhez kötődő további érmék: *Weszerle József hátrahagyott érmészeti táblái, I. kötet*. Bp., 1911. Tab. G/XXIII. No. 1–7.

³⁶ *K. Löcher*: Hans Krell i. m. 77.

³⁷ Ugyanezt a célt szolgálta, hogy nemcsak királynéi címét használta tovább, hanem trónust is állított elhunyt férjének. Budáról távozva magával vitte Alamizsnás Szent János – még Mátyás által megszerzett – ereklyéjét, és az Attavante corvinát, mely később igen fontos szerepet kapott a németalföldi hatalmi reprezentációban. *Bárány A.*: i. m. 373.

³⁸ A Lajos gyengeségéről és erkölcstelen életviteléről szóló sztereotípiákat ld.: *Fögel J.*: II. Lajos i. m. 21–22. – *Szerémi György*: Magyarország romlásáról. (Erdélyi László ford. átdolg. Juhász László. Bev., jegyz.: Székely György.) Bp., 1979. (Olcso Könyvtár) 107.; 357. – *Sztárai Mihály*: História Perényi Ferenc kiszabadulásáról. Vál., a szöveget gond., bev., jegyz.: Téglásy Imre. [Bp.], 1985. (Magyar ritkaságok) 32–33. – Az erkölcstelen életmód vádjának visszautasítása azért is különösen fontos lehetett Mária számára, mivel sokan éppen őt vádolták férje egyébként kifogástalan jellemének megromlásával. *Jászay Magda*: Párhuzamok és kereszteződések. A magyar–olasz kapcsolatok történetéből. Bp., 1982. 215. – *Tóvay Nagy Péter*: Terpszikhoré a palotában. Tánc és uralkodói reprezentáció a magyar kora újkori udvari kultúrában. In: *Atelier-iskola. Tanulmányok Granasztói György tiszteletére*. (Szerk. Czoch Gábor–Klement Judit–Sonkoly Gábor.) Bp., 2008. 410–413.

34. kép – Németalföldi festő (Barend van Orley?):
II. Lajos portréja, 1526 után

36. kép – Ismeretlen művész: II. Lajos portréja, 16. század

35. kép – Német iskolához tartozó festő: II. Lajos portréja,
16. század első fele

Az 1526 utáni években Lajosról több, egymáshoz egészen hasonló festmény készült ismeretlen festők munkájaként.³⁹ (34., 35., 36.) A portrék beállítására, a király ruházata és arckifejezése egyaránt valószínűvé teszi, hogy mindkét alkotás készítője Krell festményét használta mintaként. Fontos azonban, hogy míg Krell egyértelműen egy 20–22 éves fiatalembert ábrázolt, addig a németalföldi festményeken Lajos életkora nem állapítható meg egyértelműen. Mivel az özvegy királyné ki volt téve az öregedésnek, elhunyt férjét sem ábrázolhatták mindig fiatalon; a festményeken ezért őt is „hozzáöregítették” Máriához, pontosabban a művészet eszközeivel kortalanná tették.⁴⁰

Mária a brüsszeli Szent Mihály és Gudule székesegyházban festett üvegablakokon is emléket állított férjének. (37a–b.) A déli kereszthajó ablaka 1538-ban készült, és a Szentháromság imádása közben, életnagyságban ábrázolja Lajost és a mögötte térdeplő Máriát. A pár fölé magasodik a király védőszentje, Szent Lajos. A remek kivitelű, monumentális mű

³⁹ Talán Krell alkotásai voltak hatással Barend van Orleyra is, aki az 1530-as években Brüsszelben készített több portrét is Lajosról; ezek egyike egy zürichi magángyűjteményben található. Matthias Corvinus i. m. 504–505.

⁴⁰ *Bárány A.*: i. m. 375–376.

37a. kép – Jean Haeck – Bernard van Orley: Lajos és Mária védőszentjükkal, Szent Lajossal és Szűz Máriával, 1538

38. kép – Hieronymus Wirix: II. Lajos, 1585–1587

hatását csak fokozza, hogy Lajost ünnepélyes királyi ornátusban, fején koronával ábrázolták, és a kompozíció elemeként több helyen is szerepeltették országainak címereit. Az ablakon felirat emlékezik meg arról, hogy a király a katolikus hit

védelmében, a barbárok ellen bátran küzdve vesztette életét.⁴¹ Gyakorlatilag megegyezik ezzel az Oltáriszentség-csoda kápolna üvegablakának ikonográfiai programja, itt azonban nagyobb hangsúlyt kapnak a magyar és cseh hatalmi jelképek: a király ruháján a magyar színek és a cseh oroszlán látható, felette pedig a két ország címere tűnik fel.⁴²

Hasonlóan a király hősi halálát emeli ki a Hieronymus Wirix rézmetszetén látható portré, mely a 16. század második felében készült. (38.) Lajos ruházata, arckifejezése, haj- és szakállviselete mindenben a németalföldi ábrázolási hagyományoknak felel meg, talán csak arca vékonyabb és hosszúkásabb a szokottnál. Az arckép körirata a török elleni harcokra emlékeztet – a mohácsi csata évszámát hibásan tüntetve fel.⁴³ A metszet számos változatban terjedt, ezek közül némelyiken megváltoztatták a köriratot vagy a keretet, allegorikus alakokkal kiegészítve az ábrázolást.

3.3 A Bécsből, valamint a Németalföldről irányított propaganda, és az ezek körül kialakult ábrázolási hagyományok mellett számos olyan kép készült II. Lajosról a 16. században, amely egyik tradícióhoz sem köthető.

Ezek közül a „szórt” alkotások közül némelyek, bár nem a hivatalosan is elfogadott képi eszközöket használták, vitathatatlanul a Habsburgok reprezentációját szolgálták. Így többek között a Ferdinánd cseh udvarmestere, Johannes Hasenburgk által készített, és a királynak dedikált *Icones* című kéziratos mű. Hasenburgk 44 színezetlen tollrajzot készített a cseh uralkodókról, az államalapítástól kezdve egészen 1526-ig. Lajos királyt díszruhában, jogarral és országalmával, fején nyitott koronával és nyakában az Aranygyapjas Rend jelvényével ábrázolja. (39.) A képhez tartozó szövegben a szerző igen kegyeletteljesen emlékezik meg Lajos törökkel szembeni harcáról és mártírhaláláról.⁴⁴ Szintén cseh környezetben készült az a fametszet, mely hosszúkás arccal, hosszú hajjal, pofaszakállal, a fején nyitott koronával ábrázolja a királyt, és amely többféle változatban is terjedt. (40–40a.)

A Habsburgok családi és uralkodói reprezentációjában írott és képi eszközök mellett nagy szerepet kapott a dinasztia műpártoló és műgyűjtő tevékenysége is. Ferdinánd főherceg az 1560-as években kezdte kialakítani az ambrasi kastély hatalmas gyűjteményét, melyben igen hangsúlyos szerepet kapott a törökellenes program; igyekeztek megszerezni a nagy csatákhoz, híres hadvezérekhez kötődő ábrázolásokat

⁴¹ Deák F.: i. m. 723.

⁴² Bárány A.: i. m. 379.

⁴³ Ortway T.: i. m. 71.

⁴⁴ A kéziratos lapjai szakadozottak, így a szöveg egyes részei hiányoznak: „Ludouicus Regis Wladislai iam praemissi, tanquam haeres leg... eius felicitis recordii, obitum, in Regem Bohemiae Hungariaeque ... succedit, qui aetatis suae Anno 21 ipso die Decollationis Sancti Joh... ditis suis cum Turca dimicaturus, inopinato miserabiliterque ... id Christi a Virginali partu 1526 qui uere Martyr Christi a ... quibus moritur, omni in bono digna commemoratur...” *Joseph Chmel: Die Handschriften der k. k. Hofbibliothek in Wien. Zweyter Band. Wien, 1841. 70–71.* – A cseh történelem énekei hasonlóképpen pozitívan értékeli II. Lajos alakját, míg a mohácsi vereséget és a király halálát néhány cseh népvészár ármánykodásának, vagy a magyar nemességnek tulajdonítják. Mohács. (Szerk. B. Szabó János.) Bp., 2006. (Nemzet és Emlékezet) (a továbbiakban: Mohács i. m.) 438–441.

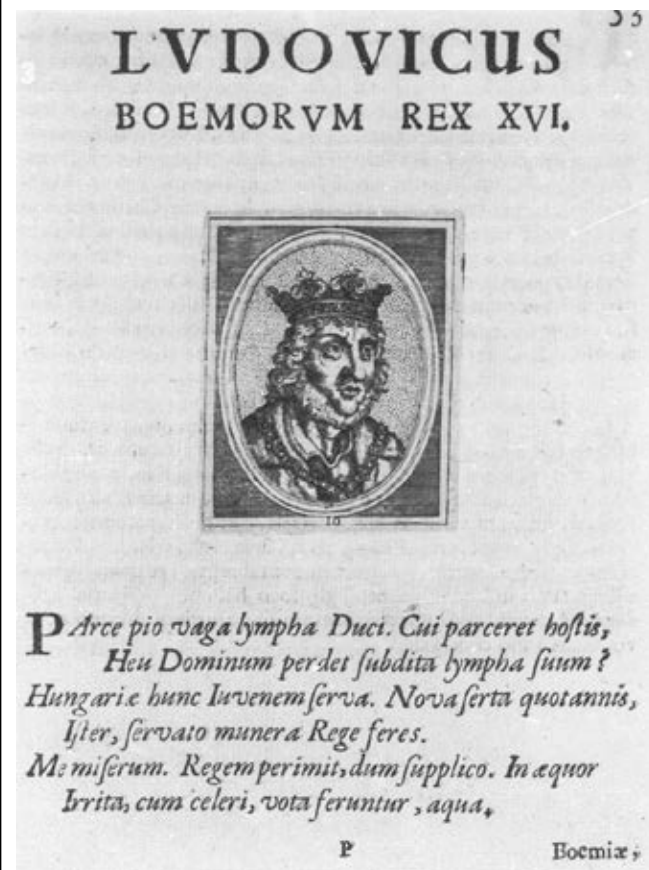

39. kép – Johannes Hasenburgk: II. Lajos alakja az *Icones* című kéziratban

és relikviákat.⁴⁵ A gyűjtemény alapítója kezdte előkészíteni az *Armamentarium heroicum* című összeállítást, mely a kincstárban őrzött páncélok és azok egykori viselőit örökíti meg 125 metszeten. A kiadvány, amely végül csak 1601-ben jelent meg latinul, majd két év múlva német fordításban, Lajos királyt ábrázoló metszetet is tartalmazott. Az alkotó, Domenicus Custos – a Giovanni Fontana által készített előképek alapján – rendkívül patetikus stílusban, páncélban és koronával ábrázolja a királyt, ugyan nem szoborszerű arcvonásokkal, mégis egy szoborfülkében, alatta névtáblával.⁴⁶

⁴⁵ *Gulyás Borbála*: Huszárok Prágában és Innsbruckban, törökök Drezdában – huszártornák a 16. századi Európában. In: *Színlelés és rejtőzködés. A kora újkori magyar politika szerepjátékai.* (Szerk. G. Etényi Nóra–Horn Ildikó.) Bp., 2010. 279–280.

⁴⁶ *W. Hilger*: i. m. 117–118. – A képhez tartozó szöveg a kép stílusával szemben tárgyilagos hangvételű, röviden ismerteti Lajos életét, bőven kitérve házasságára, a Habsburg-Jagelló családi szerződésre és Miksa császár szerepére. Részletesen bemutatja a mohácsi csatát, minden bizonnyal részben

40. kép – Ismeretlen mester: II. Lajos arcképe

40a. kép – Ismeretlen mester: II. Lajos arcképe

(41.) Az ambrasi gyűjtemény gazdagságát és sokféleségét jelzi, hogy részét képezte egy egészen eltérő stílusú, Holbein hatását tükröző festmény is, amelyen Lajos hosszú hajú és hosszú szakállú, sasorrú férfiként látható.⁴⁷ (42.)

magyar források alapján (közli például Lajosnak a Brodarics által is idézett mondatait), azonban a felelősséget a vereségért a magyar urakra hárítja. Zárásként megemlíti Lajos különleges testi szépségét és előnyös természetét.

⁴⁷ *Ortvay T.*: i. m. 68.

41. kép – Domenico Custos
(Giovanni Fontana után):
II. Lajos, 1603

41a. kép – Johann Conrad Klüpfel: II. Lajos arcképe,
1600–1620 között

Szintén a Habsburgokhoz kötődik a Hieronymus Beck von Leopoldsdorf által készített ábrázolás II. Lajosról. Beck az udvari kamara tanácsosaként, majd 1568-tól magyarországi fizetőmesterként állt Miksa szolgálatában. Részen tanulmányútjai során, az 1570–80-as években készítette el portrégyűjteményét, melyben 235 arcképet kötött egybe számos

42. kép – II. Lajos arcképe, 16. század

ország uralkodójáról, illetve kisebb részt nemesekről és bécsi polgárokról. A kötetben helyet kapott II. Lajos ábrázolása is, melyet valószínűleg Hans Krell festménye alapján készített.⁴⁸ (43.)

3.4. II. Lajosról számos olyan ábrázolás is született a század során, amelyek nem a Habsburg-ház reprezentációs igényeit szolgálták, hanem egy-egy hatalmasság vagy értelmiségi saját politikai céljait, művészi elképzeléseit tükrözték.

A magyarországi fejleményeket Itáliában élénk figyelemmel kísérték. Paolo Giovio nemcsak impresagyűjteményében reflektált Mátyás király és Szapolyai János uralkodásának eseményeire, hanem comói arcképgyűjteményében is elhelyezte Mátyás és minden bizonnyal II. Lajos portróját. Bár ez a mű elveszett, bizonyos, hogy szelíd és barátságos, ugyanakkor komoly fiatalemberként ábrázolta az uralkodót. Giovio jellemzése szerint ugyanis Lajos előkelő modorú, békeszerető, tanulékony és dicsőségvágyó férfi volt, aki éppen ezért szorgosan tanulmányozta a hadtudományt, és gyakorolta magát a fegyverforgatásban is.⁴⁹ Valószínű, hogy Giovio jellemzését és a gyűjteményében található portrét használta fel az ismeretlen művész, aki elkészítette a király egyik leghíresebb arcképét. (44.) Lajos pompás, bő ujjú ruhában és fején

⁴⁸ Mary of Hungary i. m. 240.

⁴⁹ Jászay Magda: A kereszténység védőbástyája olasz szemmel. Olasz kortárs írók a XV–XVIII. századi Magyarországról. Bp., [1996.] 98. – II. Lajos személyének értékelésére ld. még: Bárány A.: i. m. 368. – Jászay M.: i. m. 1982. 215. – Mohács i. m. 438. – Ortway T.: i. m. 62.

44. kép – Itáliai festő:
II. Lajos portréja, 16.
század első fele

fekete barettel tűnik fel. Ritkás, nyírott szakállt visel, arckifejezése nyugodt derűt és életvidámságot sugároz. A jellegzetes mozdulat, a ruházat és a színösszeállítás kompozícióját ugyan Raffaellótól kölcsönözte az alkotó, a Gioviótól átémelt arckép azonban rendkívül élethű és hiteles.⁵⁰ Szintén Giovio alkotását felhasználva ábrázolta Lajos királyt Cristofano dell'Altissimo 1568 előtt.⁵¹ (45.) Minden bizonnyal jól ismerte ezeket a műveket a Rómában élő Aliprando Caprioli is, aki a 16. század legvégén készített rézmetszetet Lajosról: az uralkodó arckifejezése és arcvonásai ezen a képen igen közel állnak az ismeretlen mester által készített portréhoz.⁵² (46.)

Német területen készült, de egyetlen hagyományhoz sem illeszkedik Bartel Beham 1540 előtt keletkezett olajfestménye,⁵³ valamint Tobias Stimmer 1575-ben, Giovio *Elogia virorum* című művének rövidített német kiadásához készített fametszete.⁵⁴ (47., 48.) Mindkét kép középkorú, robosz-

⁵⁰ Garas Klára: Olasz reneszánsz portrék. Bp., 1981. No. 22. – Mary of Hungary i. m. 239–240.

⁵¹ Mary of Hungary i. m. 239.

⁵² Az Itáliában kialakult ábrázolási hagyomány nyomán követését jelentősen megkönnyítene, ha ismernénk Giovio és Tiziano (számos ábrázolás alapjaként szolgáló) eredeti alkotásait II. Lajosról. Mary of Hungary i. m. 239. – Itt jegyzem meg, hogy a leírás alapján nem tudtam egyértelműen azonosítani azt a képet, melyet Kápolnai István talált meg Rotonda városában az 1860-as években. Kápolnai P. István: II. Lajos király arcképe. Századok, 3 (1869) 3. sz. 200–201.

⁵³ A Történelmi Képcsarnok műtárgyainak leíró lajstroma. (Bev. Kammerer Ernő. Szerk. Felvinczi Takács Zoltán.) Bp, 1907. (A Szépművészeti Múzeum kiadványai, IV.) 15. – H. Kenczler: i. m. 10.

⁵⁴ Giovio korábban is tervezte, hogy a híres férfiakról írt művét portrégyűjteményének fametszetű változataival illusztrálva is közzéteszi. Bár ezt már nem érte meg, álma később Pietro Perna könyvkiadó és Tobias Stimmer együttműködésének köszönhetően valóra vált. Az 1577-ben megjelent rövidített német kiadást a század során még számos, teljes edíció követte; ezeknek köszönhetően maradt meg legalább reprodukcióként Giovio szétszóródott gyűjteményének számos darabja. Rózsa Gy.: i. m. 1973. 18. – Urbach Zsuzsa megállapítása szerint Stimmer egyértelműen a Giovio arcképgyűjteményében szereplő portré felhasználásával dolgozott. Mary of Hungary i. m. 240. – Feltűnő azonban, hogy Stimmer metszete sem a beállítását, sem a ruházatot, sem pedig az arcvonásokat illetően nem utal az ismeretlen itáliai festő művére (44.), holott erről bizonyítottan tekintik, hogy szintén Giovio műve alapján készült.

45. kép – Cristofano dell' Altissimo: II. Lajos portréja,
1568 előtt (1552?)

tus, sokat tapasztalt embernek láttatja Lajost, akinek arcán szigor, keménység és eltökéltség tükröződik. A Stimmer metszetéhez tartozó német nyelvű verszet Lajos haláláról emlékezik meg, azonban nem annyira a király keresztény hősiességét emeli ki, mint inkább a vereség csúfosságát és a magyar urak felelősségét hangsúlyozza.

Magyar megrendelésre különös módon mindössze három ábrázolás született 1526 után II. Lajosról. 1548-ban Oláh Miklós címereslevelén jelenik meg nemcsak Lajos és Mária királyné, hanem V. Károly császár és II. Ulászló alakja, valamint I. Ferdinánd és felesége, illetve gyermekeik, II. Miksa, Ferdinánd és Johanna is. (49.) A címereslevelén tehát valamennyi uralkodó felbukkan, akihez Oláh Miklós és apja pályája kötődik, akiknek szolgálatában a család tagjai érdemeket szereztek. A család saját dinasztikus reprezentációja azonban politikai célokkal is összekapcsolódik, hiszen a miniatúrák a jogfolytonosságot, Ferdinánd uralmának jogszerűségét demonstrálják.⁵⁵ A címerfestő ehhez a programhoz illeszkedően Lajost és Máriát egyaránt felségjelvényekkel ábrázolta, arcuk és testtartásuk megformálása azonban nem kimondottan élethű.

Hasonlóan leegyszerűsített, elnagyolt vonásokkal látható Lajos arcképe Zsámboky János 1572. és 1581. évi *Tripartitum-*

⁵⁵ Nyulásziné Straub Éva: Öt évszázad címerei a Magyar Országos Levéltár címereslevelein. Bp., 1987. 131.

46a. kép – Pomilio Totti (Aliprando Caprioli után):
II. Lajos király arcképe, 1635

47. kép – Bartel Beham:
II. Lajos arcképe, 1540
előtt

kiadásainak címlapján. (50–51.) A kiadó célja természetesen nem is a hiteles ábrázolás volt, hanem hogy a joggyűjteménynek korábbi királyok megjelenítésével biztosítson rangot és tekintélyt: Lajos király Albert, Mátyás és II. Ulászló, valamint Ferdinánd, Miksa és Rudolf között látható. A Ferdinánd, majd Miksa szolgálatában álló humanista a Habsburg-ház legitimitációját erősítette avval, hogy a címlapon a magyar királyok mellett szerepeltette a magyar királyi címet viselő, de a trónt

48. kép – Tobias Stimmer: II. Lajos arcképe, 1577

ténylegesen sosem birtokló III. Frigyes és I. Miksa császár arcképét is. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a nem a Habsburg-házból származó uralkodókat – így Lajost is – korona nélkül, pusztán babérkoszorúval ábrázolta.

4.1 Kitekintés – három ábrázolás a 17. századból

Berger Illés királyi történetíró a 17. század elején készítette el háromkötetes művét a magyarok történetéről. Az impozáns munkához, mely Ferencffy Lőrinc királyi titkár nyomdájában jelent volna meg, 1619 és 1632 között a magyar vezéreket és királyokat bemutató metszetek készültek. Bár a mű kiadása ekkor meghiúsult, a képek az 1660-as években fellángoló háborúk során ismét aktualitást nyertek. Ebben a közegben szervezte meg Nádasdy Ferenc országbíró a *Mausoleum* című mű kiadását avval a céllal, hogy a nemzetet és az uralkodót az ősök példájával buzdítsa a török elleni harcra. A rendekhez szóló ajánlást maga Nádasdy szignálta, a képekhez Nicolaus Avancini készített latin szövegeket, melyeket Sigmund von Birken fordított németre. A *Mausoleum* 1664-ben jelent meg

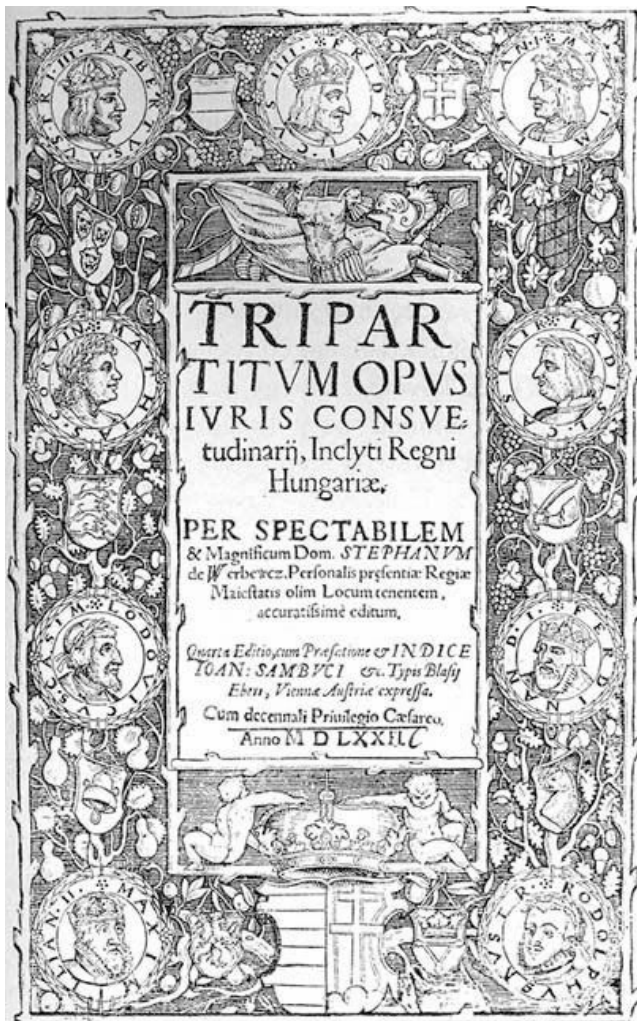

48a. kép – II. Lajos arcképe Giovio *Elogia virorum* című kötetében, 1596

49. kép – Az Oláh család címereslevele, Pozsony, 1548. november 23.

Nürnbergben, valószínűleg több száz példányban, melyek egy része minden bizonnyal Nádasdyhoz került, aki reprezentatív ajándékként terjesztette a kiadványt. A II. Lajosról készült metszet alkotója a *Weisskunig* egyik, Miksa császárt ábrázoló képe nyomán dolgozott; a 16. századi hagyományokkal szemben kimondottan fiatal férfiként mutatja a királyt, ami azonban csak még inkább kiemeli elszánt tekintetét és tettekre kész

50. kép – II. Lajos ábrázolása a Hármaskönyv címlapján, 1572

testtartását.⁵⁶ (54.) A képek – köztük II. Lajosé – rendkívüli népszerűsége miatt: nemcsak könnyen sokszorosítható rézmetszeteken terjedtek, hanem mintájukra exkluzívabb közönség elé szánt freskók és táblaképek is készültek.⁵⁷

A felszabadító háborúk során fedezték fel újra a mohácsi csata emlékére vert érmet. Fueszl Kristóf 1532 után készített munkáját másfél évszázad elteltével Philip Heinrich Müller alakította át (24a.), a győztes „második mohácsi” csata perspektívájából átértelmezve az 1526-ban történeteket: az előlapon a mohácsi csata látható, de mintha a török sereg már itt

⁵⁶ Rózsa György derítette fel a *Mausoleum* alkotóival, elkészítésének idejével és körülményeivel, a metszetek utóéletével kapcsolatos kérdéseket: *Rózsa Gy.*: i. m. 1973. 13–59. – Berger Illés művének tervezett kiadásaira és a Mausoleum megjelenésének előzményeire ld.: *Holl Béla*: Ferenczffy Lőrinc. Egy magyar könyvkiadó a XVII. században. [Bp.], 1980. 149–158.

⁵⁷ *Rózsa Gy.*: i. m. 1973. 60–80. – *G. Etényi Nóra*: A nürnbergi nyilvánosság és a Nádasdy Mausoleum. In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére.* (Szerk. Fodor Pál–Pálffy Géza–Tóth István György.) Bp., 2002. (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek 2.) 122–130.

51. kép – II. Lajos ábrázolása a Hármaskönyv címlapján, 1581

52. kép – Johann Nel: Germánia a töröktől sanyargatott Hungária segítségére siet, 1582

53. kép – Ismeretlen művész: II. Lajos portréja, 1628

54. kép – II. Lajos király alakja a Nádasy Mausoleumban, 1664

is visszazorulóban lenne, és a magyarok nyomulnának előre. Lajos király csapatai élén, egész testét fedő díszes páncélban és koronával tűnik fel. A hátlapon a vésnök a Harsány-hegyi csatát ábrázolja; a rendkívül mozgalmas és életszerű kompozíció még a csata és a győzelem feletti öröm hangulatát tükrözi.⁵⁸

⁵⁸ Galavics G.: i. m. 14.

55. kép – II. Lajos holttestének megtalálása, 1694

Egészen más légkörben született meg a *Die Neu-eröffnete Ottomanische Pforte* című kötet egy angol és egy velencei diplomata tollából. A saját korában igen népszerű könyv a legkorosabb források és a szerzők saját tapasztalatai alapján nyújt áttekintést a török vallási és államélet minden szegmenséről, és a birodalom történetéről. Ennek során részletesen beszámol a magyarországi fejleményekről, köztük a mohácsi csatáról is, tárgyyszerűen bemutatva a törökök kegyetlenkedéseit és Lajos király szerencsétlen halálát. A szöveghez rézmetset is készült, (55.) melyen nem a tragikus kimenetelű csatát, hanem a király holttestének megtalálását ábrázolja az alkotó. Az elképzelt jelenetet egy vadregényes tájba helyezte, az ábrázolásmód meglehetősen naturalisztikus, a holttest keresésére indult emberek mozdulatain fáradtság és küszködés látszik; a kép a magyar királyság romlásának dicstelenségét hangsúlyozza. Lajos király halála körülményeinek képi megjelenítése igencsak szokatlan, erre a 16. században mindössze egyetlen példa akad. Johann Nel, a Hungária segítségére siető Germániáról készült híres fametszetén a török elleni háborúkban elesett hősokeket – I. Ulászlót, Zrínyi Miklóst, Thury Györgyöt – a csatamezőn fekvő halottként ábrázolja; Lajost a képen mocsárba ragadt lován ülve látjuk, kezét segítségért nyújtja. (52.)

II. Lajos király ábrázolásainak jegyzéke

- Alkotó, a mű címe és jellege, elkészítésének időpontja.
- A mű rövid leírása (anyaga és mérete, feliratai, esetleges sérülései).
- Az eredeti mű fellelhetősége, könyvillusztráció esetén a kötet bibliográfiai adatai.
- A mű modern közlései, irodalom, [internetes elérhetősége]. Félkövér betűvel jelöltem azt a forrást, ahonnan a képet jelen dolgozathoz átemeltem.

Internetes források

www.archive.org	„Internet Archive” Digital Library (San Francisco)
www.bildarchivaustria.at	Österreichische Nationalbibliothek (Wien), Bildarchiv Austria
www.bildindex.de	Bildindex der Kunst und Architektur – Deutsches Dokumentationszentrum für Kunstgeschichte, Bildarchiv Foto Marburg
www.coingallery.de	Coin Gallery, Website of Volker Ertel (Köln)
collections.vam.ac.uk	Victoria and Albert Museum (London)
www.culturaitalia.it	Cultura Italia, un patrimonio da esplorare – Ministero dei beni e delle attività culturali e del turismo (Roma)
digi.ub.uni-heidelberg.de	Universität Heidelberg
diglib.hab.de	Herzog August Bibliothek (Wolfenbüttel)
www.habsburger.net	Die Welt der Habsburger – Schloß Schönbrunn Kultur- und Betriebsgesellschaft m.b.H.
www.keptar.oszk.hu	Országos Széchényi Könyvtár (Budapest), Digitális Képtár
www.mek.oszk.hu	Országos Széchényi Könyvtár (Budapest), Magyar Elektronikus Könyvtár
www.polona.pl	Biblioteka Narodowa (Warszawa)
www.sothebys.com	Sotheby's Auction House (London)
www.szepmuveszeti.hu	Szépművészeti Múzeum (Budapest)
www.tankonyvtar.hu	Digitális Tankönyvtár – Educatio Nonprofit Kft. (Budapest)
www.uni-mannheim.de	Universität Mannheim
www.virtuelles-kupferstichkabinett.de	Das Virtuelle Kupferstichkabinett – Herzog Anton Ulrich-Museum (Braunschweig), Herzog August Bibliothek (Wolfenbüttel)

- Gersei Pethő (I.) János címerbővítő oklevele, Buda, 1507. szeptember 22.
 - Az oklevél mérete: 75 × 36,5 cm, felhajtása: 18 cm. A címerkép mérete: 12,5 × 16 cm.
Az oklevél a 20. század során megsérült, Anna alakja ezért szinte egyáltalán nem látható.
 - Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár 86051.
 - Nyulászíné S. É.*: i. m. XXXV. tábla – Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Kiállítási katalógus (Szerk.: Mikó Árpád–Takács Imre.) Bp., 1994. 473. – Matthias Corvinus i. m. 527. – Az oklevelet erősen retusálva közli: *Fraknói Vilmos: A Hunyadiak és a Jagellók kora (1440–1526.)* Bp., 1896. (A magyar nemzet története IV.) 588–589. – *Szovák K.*: i. m. 114.

- 1a. a Gersei Pethő (III.) János címerbővítő oklevele, Bécs, 1572. november 14.
 b A címerkép mérete: 26,8 × 30,4 cm.
 c Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára, Sztáray család levéltára (P 644) Évrendezett iratok, 1572.
 d *Csizi I.*: i. m. 53. – *Gulyás Borbála*: Egy elfeledett armális a 16. század második feléből: Gersei Pethő János címerbővítő oklevele (1572.) *Ars Hungarica*, 39 (2013) 1–2. sz. 61–66.
2. a II. Lajos koronázási emlékérmé, 1508
 b Ezüst. Átmérője: 3 cm
 Előlap: II. Ulászló arcképe, körirat: WLADISLAWS D(ei) G(ratia) R(ex) VNGARIE ET BOHEMIE.
 Hátlap: a vánkoson ülő gyermek II. Lajos, körirat: LVDOVICVS FILIVS R(egis) VNGA(rie) BOHEMI(e) 1508. A gyermek alatt: CORONATVS.
 c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára
 d *Ortvay T.*: i. m. 31. – *Mary of Hungary* i. m. 167. – Az érem rajzolata: *Weszerle J.*: i. m. Tab. B/XIII. No. 6.
- 2a. a Fueszl Kristóf: A II. Lajos koronázására vert emlékérem restitúciója, Körmöcbánya, 1544
 b Arany. Átmérője: 2,9 cm
 Előlap: a gyermek II. Lajos egészalakos ábrázolása, körirat: LVDOVICVS FILIVS R(egis) VNGA(rie) ET BOHE(mie) 1508. A gyermek alatt: CORONATVS.
 Hátlap: 1544 BVDA POTENS ET PANNONY GENS MARTIA REGNI QVOD FVIT ESSET SI VIVERET ISTE PVER.
 c Budapesti Történelmi Múzeum
 d Rajzolata: *Schönvisner István*: Catalogus numorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchényiani, Pars I. Pest, 1807. Tab. V. No. 180. – *Weszerle J.*: i. m. Tab. B/XVI. No. 3. – A művet Wolfgang Guglingernek tulajdonítja: *Harsányi P.*: i. m. 297.
3. a Bernhard Strigel: II. Ulászló fogadalmi képe, 1515 előtt
 b Olaj, fa. 43 × 30,8 cm
 A királyi család tagjainak arca sérült, talán a 17. századból származó átfestés nyomait viseli.
 c Budapest, Szépművészeti Múzeum
 d *Kubinyi András*: *Perszonáluniók a késő középkori Közép-Európában. Rubicon*, 14 (2003) 11–12. sz. 15. – *Mary of Hungary* i. m. 155. – A kép elkészültét 1511–12-re datálja: *Matthias Corvinus* i. m. 503–504. – *Tringli István*: *Mohács felé, 1490–1526*. 2009. (Magyarország története 8.) 76.
4. a Bernhard Strigel: Miksa császár családi képe, 1515–1516
 b Olaj, fa. 73,2 × 61 cm
 Az alkotás nem sokkal elkészülte után Johannes Cuspinianus birtokába került, aki átfestette a kép eredeti feliratait. A 16. század során a műről számos másolatot készítettek.
 A kép feliratai mai állapotában: Miksa felett: CLEOPHAS FRATER CARNALIS IOSEPHI MARITI DIVAE VIRG MARIAE; Fülöp felett: I. IACOBVS MINOR EPVS HIEROSOLIMINATVS; Burgundi Mária felett: MARIA CLEOPHAE SOROR VIRG. MAR. PVTATIVA MATERTERA D. N.; Ferdinánd alakja alatt: III. IOSEPH IVSTUS; Károly alatt: SIMON ZELOTES CONSOBRINVS DNI NRI.
 A kép eredeti állapotát tükröző másolatát Réti István készítette el 1904-ben. Ezen a képen olvasható feliratok: MAXIMILIANVS I. IMP. ARCHIDVX AUSTRIAE. DUV BVRGVNDIEA; PHILIPPVS HISP. REX. I. ARCHIDVX AUSTRIAE; MARIA DVCISSA BVRGVNDIAE. MAX: VXOR; FERDINANDVS I. IMP. ARCHIDVX AUSTRIAE; CAROLUS V. IMP. ARCHIDVX AUSTRIAE; LVDOVICVS REX HVGARIAE
 c Bécs, Kunsthistorisches Museum
 (Réti István másolata: Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)
 d [<http://www.habsburger.net/de/medien/bernhard-strigel-familie-des-kaisers-maximilian-i-nach-1515>] – *Kammrer E.*: i. m. 14. – *Kubinyi A.*: i. m. 6–7. – *Mary of Hungary* i. m. 281–282. – Fekete-fehérben: *W. Hilger*: i. m. 18–19; Tafel 5. Nr. 3. – A Réti István által készített másolatot közli: *Ortvay T.*: i. m. 48. – *Jacqueline Kerckhoff*: *Maria van Hongarije en haar hof (1505–1558)*. Tot plichtsbetrachting uitverkoren. 2008. 77.
5. a Bernhard Strigel: II. Lajos gyermekkori portréja, 1515–16.
 b Olaj, fa. 29 × 22,2 cm
 c Bécs, Kunsthistorisches Museum
 d [<http://mek.oszk.hu/01900/01918/html/index1276.html>]
6. a Albrecht Dürer–Hans Springinklee: Kettős házasság Bécsben. Részlet a Miksa császár diadalkapuját ábrázoló metszetsorozatról, 1517–1518
 b Fametszet. Az egész lap: 44 × 62,2 cm, a házasságot ábrázoló részlet: 15 × 17,7 cm
 A kép felett olvasható versezet: Von Hungarn, Becham vnd Polan / Die werden kunig wolgetan / Komen zu im in sein aigen lanndt / Gorss zucht vnd eer ward in bekandt / New heytrat vnd puntnusz man macht / Gross nutz der Cristenhait das pracht.
 c Braunschweig, Herzog Anton Ulrich Museum
 d *Bodnár Sz.*: i. m. 30. – *Kerckhoff, J.*: i. m. 37. – *Silver, L.*: i. m. 13. – [www.virtuelles-kupferstichkabinett.de/index.php?currentWerk=937&]
7. a Albrecht Dürer–Hans Springinklee: Miksa császár rokonsága. Részlet a Miksa császár diadalkapuját ábrázoló metszetsorozatról, 1517–1518
 b Fametszet. Az egész lap: 45,1 × 62,5 cm
 Balról: II. Alfonz nápolyi király, II. Lajos magyar király, János kasztíliai herceg
 c Braunschweig, Herzog Anton Ulrich Museum
 d *L. Silver*: i. m. 55. – [www.virtuelles-kupferstichkabinett.de/index.php?currentWerk=974&]
8. a Alexander Colin: Kettős eljegyzés a Habsburg és a Jagelló család között. Relief Miksa császár síremlékén, 1561–66.
 b Márvány relief. 80 × 50 cm
 c Innsbruck, Hofkirche

- d *Szalay József, Dr.: A magyar nemzet története, II. kötet. (A millennium alkalmából átdolgozta és újból sajtó alá rendezte: Baróti Lajos.) Bp., 1896. (a továbbiakban: Szalay J.–Baróti L.: i. m.)* 328. – *Ortvay T.:* i. m. 65.
9. a Ismeretlen festő: Dietrichstein herceg lakodalma 1515-ben (17. századi másolat)
b Olaj, vászon. 143 × 199 cm
c Graz, Steiermärkisches Landesmuseum Johanneum
d **Mary of Hungary i. m. 120.** – Lajos arcképét kinagyítva, fekete-fehérben közli: *Ortvay T.:* i. m. 63.
10. a Hans Krell: II. Lajos király arcképe, 1522–1526 között
b Olaj, fa. 31,5 × 25 cm
Felirata: * M * D * XXVI * CAL IVLVIS * BIS * QUARTUM * INGRESSI * POST * TRES * TRIETERIDES * ANNUM * HAEC * LVDOVICI * REGIS * IMAGO * EVIT (így!)
c Innsbruck, Schloss Ambras, Portraitgalerie
d *Kubinyi A.:* i. m. 10. – **Mary of Hungary i. m. 96.**
11. a Hans Krell: II. Lajos király arcképe, 1524
b Olaj, fa. 32,5 × 22,2 cm
c Brüsszel, Királyi Szépművészeti Múzeum
d **Csukovits Enikő: Liliom és holló. Az Árpád-ház kihalásától a mohácsi vészig. Bp., 1997. (Új képes történelem) 96.** – *J. Kerkhoff:* i. m. 78.
12. a Hans Krell: II. Lajos egészalakos ábrázolása, 1526. (másolat)
b Felirata: Lvdoicvs rex Hvngariae et Bohemiae aetatis 20. Anno 1525.
c Stockholm, Gripsholm kastély
d *Kurt Löcher:* Das Bildnis in ganzer Figur. Quellen und Entwicklung. In: Tobias Stimmer und sein Umkreis. (Ed.: Lucas Wüthrich) Zürich, 1985. (Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte Bd. 42.) 77. – **Mary of Hungary i. m. 71.**
13. a Bernhard von Beheim: II. Lajos lovas éremképe, 1525
b Ezüst. Átmérője: 5,4 cm
Előlap: II. Lajos lovon, körirat: LVDOVICVS DEI GRATI A HVNGARIE DALMACIA CROACIA E(t) C(etera) REX. A köriraton belül: KREMNITZ BERNHART BECHEM
Hátlap: a királyi pár családi és országcímerei, ML monogram, körirat: MARCHIO MORAVIA DVX LVCENBVRGENSIS ET SLESIA MD XXV.
c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára
d *Harsányi P.:* i. m. 297–298. – *Ortvay T.:* i. m. 116. – *Tringli L.:* i. m. 83. – Az érem rajzolatát közli: **Réthy László, Dr.: Magyar egyetemes éremtár, II. kötet. Vegyesházi királyok kora. Bp., 1907. (Corpus Nummorum Hungariae) 38; 22. tábla** – *Weszerle J.:* i. m. Tab. B/XVI. No. 1.
14. a II. Lajos lovas éremképe, 1525
b Arany és ezüst (két, némileg eltérő változatban készült). Átmérője: 2 cm
Előlap: II. Lajos lovon, páncélban, körirat: LVDOVIC(us) HVN(gariae) REX
Hátlap: Szűz Mária a Gyermekekkel, körirat: PATRONA VNGARIAE
c Bécs, Kunsthistorisches Museum
d *Harsányi P.:* i. m. 299–300. – Az érem rajzolata: **Weszerle J.:** i. m. Tab. B/XVI. No. 4. – *Schönvisner L.:* i. m. Pars I. Tab. V. No. 179. – Az éremről gyenge minőségű fotót közöl: *Ortvay T.:* i. m. 80.
15. a Bernhard von Beheim: II. Lajos babérkoszorús éremképe, 1525
b Ezüst. Átmérője: 4,6 cm.
Előlap: II. Lajos portréja, körirat: LVDOVICVS DEI GRA(tia) HVNGARIE BOHEMIE E(t) C(etera) REX.
Hátlap: a királyi pár családi és országcímerei, ML monogram és KB verdejel, körirat: DUX LVCEN(bvrgensis) SLESIA MAR(chio) MORAVIE ET LVSACIE.
c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum
d *M. Gyöngyössy–H. Winter:* i. m. No. 1777. – *Harsányi P.:* i. m. 298–299. – *Ortvay T.:* i. m. 75. – Az érem rajzolatát közli: *Schönvisner L.:* i. m. Pars I. Tab. V. No. 181. – *Réthy L.:* i. m. 38; 22. tábla – **Weszerle J.:** i. m. Tab. B/XV. No. 3.
16. a II. Lajos koronás éremképe, 1525
b Arany és ezüst változatban. Átmérője: 2,6 cm.
Előlap: a király portréja, körirat: LVDOVICVS D(ei) G(ratia) HUNGARIE BOHEMIE REX.
Hátlap: Lajos és Mária egyesített címere, körirat: E(t) DALMACIE CROACIE E(t) C(etera) MARCH(io) MORA(vie).
c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum
d *Ortvay T.:* i. m. 79. – Rajzolata: *Réthy L.:* i. m. 38; 22. tábla – *Schönvisner L.:* i. m. Pars I. Tab. V. No. 185. – **Weszerle J.:** i. m. Tab. B/XVI. No. 5. – Az érmet Beheim alkotásának tulajdonítja: *Harsányi P.:* i. m. 299.
17. a II. Lajos emlékérmé, 1525
b Öntött bronz. Átmérője: 12,9 cm
Középen a király mellképe, körirat: LVDOVICVS VLADISLAI FILIVS HVNGARIAE ET BOHEMIAE REX 1525.
c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum
d *M. Gyöngyössy–H. Winter:* i. m. No. 1780. – *Szalay J.–Baróti L.:* i. m. 363. – *Ortvay T.:* i. m. 74. – Az érem rajzolata: **Weszerle J.:** i. m. Tab. B/XV. No. 2. – A 16. századi második negyedére datálja: *Harsányi P.:* i. m. 301.
18. a A Bicskey család címerlevele, Buda, 1520. július 13.
b Az oklevél mérete: 41,6 × 64,2 cm. A címerkép mérete: 13,7 × 11,7 cm.
c Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár 72296.
d **Nyulásziné S. M.:** i. m. XLVII. tábla – Matthias Corvinus i. m. 535.
19. a II. Lajos és nővére, Anna a Jagelló-családfán, 1521
b Fametszet

- c Jodocus Ludovicus Decius: *De vetustatibus Polonorum. De Iagellonum familia. De Sigimundi regis temporibus.* Hieronymus Vietor, Krakko, 1521.
Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára (App. H.152)
- d *Tringli L.*: i. m. 34. – **Kasza Péter–Pálffy Géza: Brodarics-
emlékkönyv. Egy különleges pártváltás a mohácsi csata
után.** Bp., 2011. 35.
20. a II. Lajos alakja a znaymi városi jogi kódexben, 1523
b Tollrajz, pergamen. A lap nagysága: 57 × 29 cm.
c Znaim, Bezirksarchiv (Cod. Z/II-286/a)
d [<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/osztrak-magyar/ch22s02.html>] – A képet (a keret nélkül) közli: *Szalay J.–Baróti L.*: i. m. 332. – *Ortvay T.*: i. m. 57.
21. a Hans Burgkmair: II. Lajos magyar ruhában
b Fametszet
c Klosterec nad Ohrí (Klösterle), egykori Thun-Hohenstein könyvtár
d *Fraknói V.*: A Hunyadiak i. m. 492. – *Szalay J.–Baróti L.*: i. m. 337. – *Ortvay T.*: i. m. 70.
22. a II. Lajos és Mária királyné, 1523
b Fametszet
c *Doctor Joseph Grünbeck von Burckhausen entlicher Beschluss vber die kunfftigen Zusammenfügung der Planeten*, 1523.
Budapest, Országos Széchényi Könyvtár (OSZK Röpl. 50.)
d [www.mek.oszk.hu/03500/03592/03592.pdf]
23. a II. Lajos és Mária királyné, 1526 után
b Fametszet. A papír mérete: 8,2 × 17,8 cm, a két medalion átmérője: 6,5 cm
Felirata: Maria Regina vngarie, Lodovic(us) Rex vngarie
c Kassa, Vychodoslovenské Múzeum
d Mary of Hungary i. m. 219. – Albrecht Dürernek tulajdonítja: *Szalay J.–Baróti L.*: i. m. 349. – Szintén Dürer munkájaként csak Mária mellképét közli: *Ortvay T.*: i. m. 88.
24. a Michael Hohenauer: A Mohácsnál elesett II. Lajos és Stephan Schlick emlékérmé, 1526 után
b Ezüstözött bronz öntvény. Átmérője: 6,1 cm.
Előlap: Stephan Schlick mellképe, körirat: HERR STEFAN SCHLICK GRAF ZV BASSAN HER ZV WEISKIRCHEN ELBO V SCHLACKEN.
Hátlap: II. Lajos király portréja, körirat: LVDOWIG(us) V(on) GO(ttes) GN(naden) KOENIG IN VNG(arn) V(nd) BO(ehmen) A(nno) 1526.
c Bécs, Kunsthistorisches Museum
d [http://www.coingallery.de/KarlV/Boehmen_D.htm] – *M. Gyöngyössi–H. Winter*: i. m. No. 1781. – *Harsányi P.*: i. m. 303–304.
- 24a. a Hans Daucher: II. Lajos egyoldalas emlékérmé
b Ólom. Átmérője: 7,2 cm
Felirata: LVDVIC(us) REX HVNGARIAE OBIIT Ao. 1526.
A feliratot jól láthatóan utólag vésték az érme felületére.
- c London, Victoria and Albert Museum
d [<http://collections.vam.ac.uk>]
25. a II. Lajos és Mária, I. Ferdinánd és Anna
b Ezüst. Átmérő: 3,3 cm.
Előlap: Lajos király és Mária királyné balra néző profilban, körirat: LVDWIVS REX BOEMIE ET VNGARIE MARIA CONJUNX EIVS, a mezőben: 26.
Hátlap: Ferdinánd és Anna királyné jobbra néző kettős mellképe, körirat: FERDINANDUS D(ei) G(ratia) BOEMIE HV(ngarie) E(t) C(etera) REX
c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára
d **Huszár Lajos: Régi magyar emlékérmek katalógusa a legregibb időktől 1850-ig. I. Történeti érmek. 1. Középkor.** Bp., 1972. (Az Éremgyűjtők Kiadványosorozata, 5.) No. 216.
- 25a. a II. Lajos és Mária királyné kettős éremképe, 1533
b Ezüst. Átmérő: 3,3 cm.
Előlap: Lajos király és Mária királyné balra néző profilban, körirat: LVDWIVS REX BOEMIE ET VNGARIE MARIA CONJUNX EIVS, a mezőben: 26.
Hátlap: földgömböt tartó ülő nőalak egy város előtt, körirat: MELANLIA.
c Az eredeti érme fellelhetőségére vonatkozóan nem találtam semmilyen adatot.
d *Huszár L.*: i. m. No. 217. – *Ortvay T.*: i. m. 87.
26. a II. Lajos arcképe, 1526
b Metszet
Felirata: LVDVICVS REX H(ungariae). A Szulejmán szultánt ábrázoló metszet párja
c Bécs, Albertina
d *Szalay J.–Baróti L.*: i. m. 381. – A Szulejmánt ábrázoló metszet megjelent: *Rubicon*, 14 (2003) 11–12. sz. 33.
27. a Augustin Hirschvogel: II. Lajos arcképe
b Rézmetszet. 11,5 × 11,5 cm
Körirata: LVDVICVS HVNG(ariae) ET BOHEMIAE REX AETATIS SUE XX.
c Drezda, Kupferstichkabinett
d [http://www.bildindex.de/?pdargpers_alpha!%22L%22%20pdargpers_tree!%22LUDWIG%20Ungarn,%20K%F6nig,%202%22#0] – A képet a körirat nélkül közli: *Ortvay T.*: i. m. 95.
- 27a. a Augustin Hirschvogel: Hét uralkodó arcképe, 1549
b Rézmetszet. 9 × 19,1 cm
A felső sorban Miksa, V. Károly és I. Ferdinánd portréja, az alsó sorban II. Lajos magyar, II. Keresztély dán, I. Zsigmond és II. Zsigmond lengyel király arcképe látható.
c Sigismund von Herberstein: *Rerum Moscoviticarum Commentarii*. Wien, 1549.
Nürnberg, Germanisches Nationalmuseum, Graphische Sammlung
d [http://www.bildindex.de/?pdargpers_alpha!%22L%22%20pdargpers_tree!%22LUDWIG%20Ungarn,%20K%F6nig,%202%22#0]

28. a Tobias Wolf: II. Lajos emlékérmé, Drezda, 16. század vége
 b Arany és ezüst változatban készült. Átmérője: 4,1 cm
 Előlap: II. Lajos páncélos alakja, derékig érő szakállal és fedetlen fővel, körirat: LVDOVICUS REX HVNGARIAE ET BOHEM(iae)
 Hátlap: ovális címerpajzs kartusban Magyarország, Csehország, Horvátország és Dalmácia címerével, körirat: NATVS BVDAE 1506 PALVDE INTERIIT MOHATZ 1526 A 26 AVG
 c Budapesti Történeti Múzeum
 d *Huszár L.*: i. m. No. 207. – **Mary of Hungary i. m. 225–226.**
29. a Id. Hans Kels: Ostábla, 1537
 b Intarziás fa. 56 × 56 cm
 c Bécs, Kunsthistorisches Museum
 d *Ortway T.*: i. m. 137. – A mű középső, Ferdinándot ábrázoló részét közli: *W. Hilger*: i. m. Tafel 33. Nr. 147.
30. a Hans Daucher: II. Lajos és Mária királyné, 1530 körül
 b Alabástrom. Átmérője: 6,05 cm
 c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára
 d *Héri V.*: i. m. 222. – **Mary of Hungary i. m. 201.** – Rajzolata: *Weszerle J.*: i. m. Tab. G/XXIII. No. 1.
31. a Fueszl Kristóf: A mohácsi csata emlékérmé, 1530 után
 b Arany, ezüst, aranyozott ezüst és aranyozott bronz változatok. Átmérője: 4,35 cm
 Előlap: II. Lajos és Mária portréja, alattuk felirat: LVDO(vici) VNGAR(iae) BOHE(miae)QVE / REGIS ET MARIAE RE / GINAE DVLCISS(imae) CO(n)IV(n) / GIS AC PROCES ETC. / IN FLAN(dria)
 Hátlap: csatajelenet, felirat: LVDO(icus) HVNG(ariae) BO(h)EM(iae) ZC REX / AN(n)V(m) AGENS XX IN TVRCAS / APVD MOHAZ CVM PAR / VA SVORUM MANV PV / GNA(n)S HONESTE / OBYT M D XXVI.
 c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára
 d *Ortway T.*: i. m. 193. – **Mary of Hungary i. m. 249.** – Rajzolata: *Schönvisner I.*: i. m. Pars I. Tab. V. No. 182. – *Weszerle J.*: i. m. Tab. B/XVI. No. 2. – Michael Hohenauernek tulajdonítva: *Harsányi P.*: i. m. 301–302. – Mohács emlékezete. (Szerk., bev., jegyz. Katona Tamás.) Bp., 1987. (Bibliotheca historica) (a továbbiakban: Mohács emlékezete i. m.) 136–137.
- 31a. a Philip Heinrich Müller: A mohácsi csata emlékérmének restitúciója, 1687
 b Ezüst. Átmérője: 5,2 cm
 Előlap: a mohácsi csata jelenete, felirat: LVDO(icus) HVNG(ariae) BO(h)EM(iae)QUE REX AN(n)V(m) AGENS XX. IN TVRCAS APVD MOHAZ CVM PARVA SVORUM MANV PVGNA(n)S HONESTE OBYT MDXXVI.
 Hátlap: Lipót császár győzelme Mohácsnál 1687-ben, felirat: LEOPOLDVS R(omanorum) I(mperator) H(vngariae) ET B(ohemiae) REX SVA AVXILIORVMQ(ue) IMPERI VIRTUTE EXERCIT TVRC. AD MOHAZ VINCIT XII AVG MDCLXXXVII P. H. M.
- Peremírás: OB FELICITER RESTITVTAS AD MOHAZ QIIM DESTITVTAS RES HVNGARIAE S(enatus) P(opulus)Q(ue) A(ugustanus) F(ieri) C(uravit)
 c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum
 d *Galavics G.*: i. m. 109; 78. kép
32. a Hyeronimus Magdeburger: II. Lajos emlékérmé, 1532 körül
 b Ezüst. Átmérője: 4,1 cm
 Előlap: II. Lajos mellképe, körirat: LVDOVIC(us) VNGA(riae) E(t) C(etera) REX CONTRA TVRCAS PVGNANDO OCCVBVIT, a király alakja mellett: 1526 ETATIS SVE 30.
 Hátlap: Mária királyné mellképe, körirat: MARIA REGINA E(t) C(etera) QVOS DEVS CONIVNXIT HOMO NON SEPERET.
 c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára
 d **Mary of Hungary i. m. 226.**
- 32a. a Hyeronimus Magdeburger (?): II. Lajos emlékérmé, 1532 után
 b Ezüst. Átmérője: 4,1 cm
 Előlap: II. Lajos mellképe, körirat: LVDOVIC(us) VNGA(riae) E(t) C(etera) REX CONTRA TVRCAS PVGNANDO OCCVBVIT, a király alakja mellett: 1526 ETATIS SVE 30
 Hátlap: Mária királyné mellképe, körirat: MARIA REGINA E(t) C(etera) QVOS DEVS CONIVNXIT HOMO NO(n) SE(peret)
 c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára
 d *M. Gyöngyössy–H. Winter*: i. m. No. 1783. – **Mary of Hungary i. m. 226.** – Az érem rajzolata: *Weszerle J.*: i. m. Tab. B/ XV. No. 1.
- 32b. a Hyeronimus Magdeburger (?): II. Lajos emlékérmé, 1532
 b Ezüst. Átmérője: 4,2 cm
 Előlap: II. Lajos mellképe, körirat: LVDOVIC(us) VNGA(riae) E(t) C(etera) REX CONTRA TVRCAS PVGNANDO OCCVBVIT, a király alakja mellett: 1526 ETATIS SVE 30.
 Hátlap: csatajelenet, felette: 1532, alatta: DE GALLIS / AD CANNAS.
 c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára
 d *M. Gyöngyössy–H. Winter*: i. m. No. 1784. – *Huszár L.*: i. m. No. 203.
33. a Német mester: II. Lajos király babérmérmé mellképe, 16. század
 b Egylapú öntvény. Átmérője: 5,3 cm.
 II. Lajos balra néző portréja, vállra omló hosszú hajjal és babérmérméjével, körirat: LVDOVICVS FILIUS K (?) UNGARIE BOHEMI(e) rex
 c Az eredeti érem fellelhetőségére vonatkozóan nem találtam semmilyen adatot.
 d *Huszár L.*: i. m. No. 208.

34. a Németalföldi festő (Barend van Orley?): II. Lajos portréja, 1526 után
 b Olaj, fa. 38,8 × 28,8 cm
 c Budapest, Szépművészeti Múzeum
 d **Mary of Hungary** i. m. 169. – [http://www.szepmuveszeti.hu/adatlap_eng/ii_lajos_magyar_kiraly_arckepe_9501]
35. a Német iskolához tartozó festő: II. Lajos portréja, 16. század első fele
 b Olaj, fa. 52,7 × 65 cm.
 c Magántulajdon, Svájc
 d [<http://www.sothebys.com/zh/auctions/ecatalogue/2013/old-master-british-paintings-day-sale-113037/lot.102.html>]
36. a Ismeretlen művész: II. Lajos portréja, 16. század
 b Olaj. 32,3 × 21,4 cm
 c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok
 d **Mary of Hungary** i. m. 239. – Mohács i. m. 366.
- 37a. a Jean Haeck – Bernard van Orley: Lajos és Mária védőszentjükkkel, Szent Lajossal és Szűz Máriával, 1538
 b Festett üvegablak
 Felirat: Ludovico, Dalmatiae Croatiae / Bohemiae Hungariae Regi / qui pro catholicae fidei defensione / in bello contra barbaros fortiter / pugnando occubuit. Ejus uxori / Caesaris semper Augusti sorori / 1538.
 c Brüsszel, Szent Mihály és Szent Gudule székesegyház, déli kereszthajó
 d **Bárány A.:** i. m. 383. – *Deák F.:* i. m. 723. – **Mátyás-Rausch Petra felvétele.**
- 37b. a Michel Coxcie – Jean Haeck – Bernard van Orley: Lajos és Mária védőszentjükkkel, Szent Lajossal és Szűz Máriával, 1547
 b Festett üvegablak
 Felirat: Maria soror Caroli V Cesaris se[m]per aug[us]ti, / vidua sermi Ludovici, dalmatiae. Croatiae / Bohemiae, Hungariae regis / Qui pro fidei catholicae / defensione in bello contra Barbaros fortiter / pugnando occubuit, poni jussit 1547.
 c Brüsszel, Szent Mihály és Szent Gudule székesegyház, Oltáriszentség-csoda-kápolna
 d **Bárány A.:** i. m. 384. – *Deák F.:* i. m. 723. – *Ortvay T.:* i. m. 69; 389.
38. a Hieronymus Wirix: II. Lajos, 1585–87.
 b Rézmetszet. 7,6 × 5,7 cm
 Körirat: LVDOVICUS HUNGARIAE ET BOHEMIAE REX IN PROELIO CONTRA TVRCOS CAESUS M D XXXVI (Az eredeti metszet tévesen tünteti fel a csata évszámát, a londoni példányról a hibás részt jól láthatóan kikaparták.)
 c Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára (App. M. 17.) – London, British Museum
 d *Fraknói Vilmos:* Erdődi Bakócz Tamás élete. Bp., 1889. (Magyar történelmi életrajzok) 162. – Mohács i. m. 173. – *Ortvay T.:* i. m. 73.
39. a Johannes Hasenburgk: II. Lajos alakja az *Icones* című kéziratban
 b Papír. 35 × 20 cm, egész oldalas tollrajz.
 c Johannes ab Hasenburgk et Budynae: *Icones ducum et regumque Bohemiae a Przemysl primo duce usque ad Ludovicum Wladislai filium*
 Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Sammlung von Handschriften und alten Drucken. (Cod. 8043.)
 d *Chmel, J.:* i. m. 68–71. – *Ortvay T.:* i. m. 176.
40. a Ismeretlen mester: II. Lajos arcképe
 b Metszet
 Felirata: LVDOVICVS BOEMORVM REX XVI.
 c Drezda, Kupferstichkabinett
 d [http://www.bildindex.de/?pdargpers_alpha!%22L%22%20pdargpers_tree!%22LUDWIG%20Ungarn,%20K%F6nig,%20%22#|home]
- 40a. a Ismeretlen mester: II. Lajos arcképe
 b Metszet
 Felirata: LUDOVICUS Achtehnter König der Böhmen. Trat an die Regierung A: C 1516. kam um in einer Schlacht A: C 1526.
 c Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Bildarchiv und Grafiksammlung
 d [www.bildarchivaustria.at/Pages/ImageDetail.aspx?p_iBildID=4619419]
41. a Domenicus Custos (Giovanni Fontana után): II. Lajos, 1603
 b Rézmetszet az *Armamentarium heroicum* című gyűjteményből. A lap mérete: 32,5 × 44,6 cm, a kép mérete: 22,8 × 43,3 cm.
 c Jacob Schrenck von Notzing: *Der Aller Durchleuchtigsten vnd Großmächtigsten Kayser, Durchleuchtigsten vnd Großmächtigen Königen vnd Erczherczogen ... warhafftige Bildtnussen, vnd kurcze Beschreibung.* Daniel Baur, Innsbruck, 1603. 28.
 Budapest, Országos Széchényi Könyvtár
 d **Marczali Henrik:** Nagy képes világtörténet, VII. kötet. **A reformatio kora.** Bp., É.n. 455. – Mohács i. m. 437. – [www.polona.pl/dlibra/doccontent?id=4913]
- 41a. a Johann Conrad Klüpfel: II. Lajos arcképe, 1600–1620 között
 b Rézmetszet. 9,9 × 13,2 cm
 Cím: LUDOUICUS REX HUNGAR. ET BOHEM.
 Felirat: Ante Diem natvs regnum vix trimus utrumque. Et flens obtinui. Sunt regum gaudia curae.
 c Zacharias Theobald: *Hussiten Krieg: Darinnen begriffen, das Leben, die Lehr, der Todt M. Johannis Hussii...* Simon Halbmayer, Nürnberg, 1621. 168.
 Braunschweig, Herzog Anton Ulrich Museum
 d [www.virtuelles-kupferstichkabinett.de/index.php?selTab=3¤tWerk=21778&]
42. a II. Lajos arcképe, 16. század
 b 13,7 × 10,2 cm
 Felirata: LVD(ovicvs)

- c Bécs, Kunsthistorisches Museum, Gemäldegalerie
d *Fraknoi V.*: Erdődi Bakócz Tamás i. m. 195. – *Fraknoi V.*: A Hunyadiak i. m. 502. – *Ortvay T.*: i. m. 67.
43. a Hieronymus Beck von Leopoldsdorf: II. Lajos portréja, 1570–80-as évek
b Vízfesték, 18,5 × 27,6 cm
c Bécs, Kunsthistorisches Museum
d --
44. a Itáliai festő: II. Lajos portréja, 16. század első fele
b 91,5 × 73 cm
c Budapest, Szépművészeti Múzeum
d *Garas K.*: i. m. 22. tábla – Mary of Hungary i. m. 239–240. – Némétalföldi mesternek tulajdonítva közli: Mohács emlékezete i. m. 56–57.
45. a Cristofano dell' Altissimo: II. Lajos portréja, 1568 előtt (1552?)
b Olaj, fa. 60 × 45 cm
Felirata: Ludovicus II: Panno: Rex
c Firenze, Uffizi Képtár
d [http://www.culturaitalia.it/opencms/opencms/system/modules/com.culturaitalia_stage.liberologico/templates/viewItem.jsp?language=it&case=&id=oai%3Aartpast.org%3A0900290230]
46. a Aliprando Caprioli: II. Lajos király arcképe, 1596
b Rézmetszet
c *Ritratti di cento capitani illustri Intagliati da Aliprando Capriolo Con li lor fatti in guerra da lui breuemente scritti.* Domenico Gigliotti, Róma, 1596.
Vatikán, Bibliotheca Apostolica Vaticana
d –
- 46a. a Pompilio Totti (Aliprando Caprioli után): II. Lajos király arcképe, 1635
b Rézmetszet
c Giulio Roscio: *Ritratti et elogii di capitani illustri.* Appresso Andrea Fei, Róma, 1635. 193.
Los Angeles, Getty Research Institute, Research Library
d [www.archive.org/details/ritrattietelogii00capr]
47. a Bartel Beham: II. Lajos arcképe, 1540 előtt
b Olaj, fa. 44 × 32 cm.
Felirata: LVD(ovicus) REX VNGARIAE
c München, Alte Pinakothek
d *Ortvay T.*: i. m. 192.
48. a Tobias Stimmer: II. Lajos arcképe, 1577
b Fametszet. A lap mérete: 22 × 16 cm, a kép mérete: 14,7 × 11,6 cm.
A kép címe: LVDOVICVS PANNONIAE ATQVE Bohemiae rex.
A kép alatt hatsoros vers olvasható: Ludwig, als er sich wagt zu weit /Gehn Solyman, kam vmb im streit, / Die seine waren schuldig dran, / Dann sie ihn solln angefüret han, / Sein Pferd im sumpff sich lehnet vff, / Daß er abfiel vnnd drin ersuff.
c Tobias Stimmer: *Eigentliche und gedenkwürdige Contracturen (...) weitberümpfter Kriegshelden auß Pauli jovii Elogiis oder Rhumschriften gezogen.* Basel, 1577. 344r
Braunschweig, Herzog Anton Ulrich Museum
d [<http://www.bildindex.de/obj17010184.html#home>] – *Ortvay T.*: i. m. 72.
- 48a. a II. Lajos arcképe Giovio *Elogia virorum* című kötetében, 1596
b Fametszet. 15,1 × 15,1 cm
c Paolo Giovio: *Elogia virorum bellica virtute illustrium.* Petrus Perna, Basel, 1596. 179.
Mannheim, Unversitätsbibliothek Mannheim
d [<http://www.uni-mannheim.de/mateo/camenaref/giovio/giovio2/jpg/s179.html>]
49. a Az Oláh család címerlevele, Pozsony, 1548. november 23.
b Felirata: LVOVICVS * REX * MARIA * REGI(na)
c Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára P 108, 2-3 K 163.
d *Nyulásziné S. M.*: i. m. LX. tábla
50. a II. Lajos ábrázolása a Hármaskönyv címlapján, 1572
b A kötet fametszetű címlapján különálló medalionokban tűnik fel Albert, Mátyás, II. Ulászló, Ferdinánd, Miksa és Rudolf király, valamint III. Frigyes és Miksa császár arcképe. A portrék között növényi ornamentika, a Habsburg család és a magyar Korona országainak címerei láthatóak
c *Tripartitum opus iuris consuetudinarii, Incltyi Regni Hungariae. Quarta editio, cum praefatione et indice Ioan. Sambuci.* Blasius Eber, Bécs, 1572.
Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára (RMK III. 619.)
d *Fraknoi V.*: Erdődi Bakócz Tamás i. m. 65. – Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század). Kiállítási katalógus (Szerk.: Mikó Árpád–Verő Mária.) Bp., 2008. (a továbbiakban: Mátyás király öröksége i. m.) 99.
51. a II. Lajos ábrázolása a Hármaskönyv címlapján, 1581
b A kötet fametszetű címlapján különálló medalionokban tűnik fel Albert, Mátyás, II. Ulászló, Ferdinánd, Miksa és Rudolf király, valamint III. Frigyes és Miksa császár arcképe. A portrék között növényi ornamentika, a Habsburg család és a magyar Korona országainak címerei láthatóak
c *Tripartitum opus iuris consuetudinarii incliti regni Hungariae ... et additis regulis iuris antiqui. Accessit nunc enchiridion articulorum comitialium eiusdem regni. Omnia studio Ioan. Sambuci.* Erhard Hiller, Bécs, 1581.
Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára (App. H. 488.)
d *Fraknoi V.*: Erdődi Bakócz Tamás i. m. 71. – Mátyás király öröksége i. m. 99.

52. a Johann Nel: Germánia a töröktől sanyargatott Hungária segítségére siet, 1582.
 b Fametszet
 c Martin Schrott: *Wappenbuch des Heiligen Römischen Reichs und allgemainer Christenheit in Europa, insonderheit des Teutschen Keyserthumbs*. München, Adam Berg, 1581. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára (App. H. 487.)
 d [<http://keptar.oszk.hu/025900/025922/996.jpg>] – Galavics G.: i. m. 20–21. – Schrott művére bővebben: Imre M.: i.m. 190–199.
53. a Ismeretlen művész: II. Lajos portréja, 1628.
 b Fametszet. 5,9 × 4,3 cm
 c Sebastian Münster: *Cosmographia, das ist: Beschreibung der gantzen Welt...* Sebastian Petri, Basel, 1628. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár
 d [<http://diglib.hab.de/?grafik=graph-res-a-340-1>]
54. a II. Lajos király alakja a *Nádasdy Mausoleumban*, 1664.
 b Rézmetszet. 14 × 20,2 cm
 c *Mausoleum Regni Apostolici Regum et Ducum*. Nürnberg, 1664. 335. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár (RMK III. 414.)
 d [<https://archive.org/details/mausoleumpotenti00nori>]
- 54a. a Heinrich Raab: Hatvan magyar vezér és király portréja, 1666–87 között
 b Rézmetszet. A teljes lap: 64 × 42 cm, az arckép: 5 × 4,2 cm.
 c Heinrich Raab: *Abbildung und Beschreibung aller heydnischen und christl. Herzogen und Könige, so iemahls in dem Königreich Ungarn das Regiment geführet haben*. Nürnberg, Paulus Fürst, [s.d.] Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára (App. M. 1.)
 d Rózsa Gy.: i. m. 1973. 73.; 129. kép
- 54b. a II. Lajos király, 1687.
 b Rézmetszet
 c Johann Adam Xavier Schad: *Effigies Ducum et Regum Hungariae In applausum oblatae*. [S.l.], 1687. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára (App. H. 3020.)
 d Rózsa Gy.: i. m. 1973. 74–75. – [<http://polona.pl/item/306234/2/>]
55. a II. Lajos holttestének megtalálása, 1694.
 b Rézmetszet
 c Paul Rycaut: *Die Neu-eröffnete Ottomanische Pforte*. Augsburg, 1694. 121. Pécs, PTE Klimó Könyvtár (O.IV.16.)
 d [<http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/rycaut1694bd1>]

